

‘Zoek eerst het Koninkrijk van God’- een weg terug uit de impasse

Rapport van de commissie kerk-zijn
met samenvatting

Productie: Buijten & Schipperheijn

© 2023 Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland

Inhoud

Samenvatting van het rapport kerk-zijn

Voorwoord	4
I. Conclusies (integraal) van het rapport kerk-zijn	4
II. Samenvatting rapport kerk-zijn	6

Rapport van commissie kerk-zijn: 'Zoek eerst het Koninkrijk van God – een weg terug uit de impasse'

1. Inleiding: Een stuk over kerk-zijn voor een synode in impasse	17
2. De vragen	21
3. Het wezen van de kerk	24
4. Het kerkverband	43
5. Kerk en tucht	58
6. Gesloten kansels en de ene kerk	66
7. Kerk van Christus en kerkverband tussen de kerkverbanden	73
8. Conclusies	78

Samenvatting van het rapport kerk-zijn

Voorwoord

De synode heeft de Taakgroep ‘Samen kerk zijn’ opgedragen het rapport van de commissie kerk-zijn beschikbaar te stellen aan de kerken. Behalve dit rapport bieden wij u ook een samenvatting ervan. Deze dient niet ter vervanging van dat rapport. We hebben er de hoofdlijnen van het rapport mee willen aangeven. De bedoeling is dat u het rapport zelf leest.

We laten onze samenvatting voorafgaan door de conclusies aan het eind van het commissierapport. Deze conclusies zijn integraal overgenomen. Zij geven naar onze mening de kern van het rapport weer. Zij vormen het eerste deel van deze uitgave.

We hopen van harte dat de bespreking ervan onder Gods zegen vruchtbaar zal zijn voor de kerken die we liefhebben en dienen.

Januari 2023

De Taakgroep ‘Samen kerk zijn’

I. Conclusies (integraal) van het rapport kerk-zijn

Alle vragen die de synode op het bord van de commissie kerk-zijn legde, raken uiteindelijk de verhouding van kerk en kerkverband.

Uw commissie is van mening dat er geen eenvoudige ‘oplossing’ is, maar wel dat er een weg gewezen kan worden. De enige weg die, naar de overtuiging van uw commissie, recht doet aan het wonder en de principes van de kerk van Christus en aan de wijze waarop ons kerk-zijn principieel is vormgegeven, is gezamenlijk achteruit, gezamenlijk terug naar het fundament van ons kerk-zijn. In willekeurige volgorde betekent dit twee dingen:

1. Samen kerk-zijn vraagt om een geestelijke houding. Deze geestelijke houding betekent dat we elkaar vertrouwen, liefhebben, dienen en opscherpen op basis van het gezamenlijk belijden waarop wij staan.

De wijze waarop ons kerkelijke leven is vormgegeven (presbyteriaal-synodaal) gaat terug op principes die direct het wezen van de kerk raken. De eenheid is niet die van menselijke voorkeuren, maar een geschenk en een opdracht van de Heere. Gemeenten die besluiten en uitspraken van meerdere vergaderingen naast zich neerleggen (met welke achtergrond en verklaring ook, hoezeer daartoe gedrongen door de situatie waarin zij zich bevinden) en tegelijk stellen dat ze van harte onderdeel willen blijven uitmaken van de CGK spreken iets onmogelijks uit. De wijze waarop wij samen kerk-zijn veronderstellen en vraagt dat we de gezamenlijkheid niet loslaten. Toch een eigen koers varen als plaatselijke kerk kan niet anders gezien worden dan als het opzeggen van het vertrouwen in de wijze waarop we als kerken gezamenlijk de wil van de Heere zoeken. Er is geen goede weg uit de impasse als kerken die zich distantiëren van kerkelijke besluiten dit blijven doen. Omdat in het varen van een eigen koers het vertrouwen in het verband van kerken opgezegd wordt, en omdat het strijdig is met de belofte zich te voegen naar besluiten van meerdere vergaderingen (wat eigen is aan ons kerk-zijn), is het onontkoombaar om te spreken over zonde en de noodzaak van vermaning en bekering.

2. Tegelijk, en niet minder belangrijk, moeten we spreken over onze gezamenlijke zonde en schuld, en de noodzaak van vermaning en bekering van ons allen. Niemand kan voor de schuld van de impasse alleen naar de ander kijken. Dat kerken zich distantiëren van kerkelijke besluiten is niet los te zien van een gebrek aan vertrouwen waar we gezamenlijk schuld aan hebben. We laten elkaar vaak gemakkelijk los, wat blijkt uit een houding van onverschilligheid jegens elkaar. We vinden het moeilijk om het op punten met elkaar oneens te zijn terwijl we elkaar tegelijk in liefde vasthouden en dienen. Partijschappen zijn ons niet vreemd. We nemen elkaar de maat in plaats van dat we werkelijk met elkaar meeleven. Waar vermaning nodig is, komt die niet altijd voort uit hartelijke betrokkenheid en bewogenheid. Kritiek hebben op elkaar zonder elkaar op te zoeken en te spreken, neerbuigend spreken over elkaar, ongeïnteresseerd zijn jegens elkaar, het stelt ons diep schuldig. Daarom kunnen we van gemeenten die zich distantiëren van kerkelijke besluiten niet vragen zich te verootmoedigen en terug te keren tot een geestelijke houding jegens het kerkverband, als we ons niet gezamenlijk tot in het stof

verootmoedigen. Het vertrouwen kan niet hersteld worden als we de verantwoordelijkheid voor dat herstel alleen bij deze gemeenten neerleggen. De problemen die gemeenten ervaren mede wegens kerkelijk gestimuleerde samenwerking is niet alleen de verantwoordelijkheid van deze gemeenten, maar die van ons allen. Er zal begrip moeten zijn voor de historische gegroeidheid van de situatie zoals die nu is. Een oplossing waarbij gemeenten zich zouden verwijderen uit het kerkverband, zou een oplossing zonder genade en zegen zijn, een wangetuigenis naar de wereld, een verlies voor Gods Koninkrijk, een zonde voor God en een gebruikmaken van kerkelijke verdeeldheid. Een oplossing waarbij we elkaar meer en meer loslaten op punten die naar overtuiging van de kerken (we spreken niet over een ‘meerderheid’ en over de ‘synode’ als we kerkelijke denken) principieel liggen, is niet anders dan het aanvaarden van geestelijke verwijdering van elkaar, het ontkennen van het probleem, en het relativiseren van de gezamenlijke belijdenis waarop wij staan. Waar we om mogen en moeten bidden is nieuwe verbrokenheid van hart, nieuwe verwondering over Gods genade en over het Evangelie van zijn Zoon, diepgaande en open gesprekken over wat het is om te belijden dat Jezus Christus de Heere is, en van daaruit te zien wat het is dat ons werkelijk samenbindt. Als we elkaar door Gods genade mogen hervinden in die belijdenis, is het ook mogelijk om de band met elkaar te dienen door eensgezind Gods weg te zoeken voor de kerken, ook als die weg ons moeite kost. Niet voor niets gaan moeite en zegen in de Bijbel vaak hand in hand.

II. Samenvatting rapport kerk-zijn

Dit rapport is geschreven in een tijd waarin de posities op scherp staan in de CGK. De GS bespreekt in 2020 het rapport over vrouw & ambt, terwijl sommige gemeenten al vrouwelijke ambtsdragers hebben bevestigd en andere op het punt staan dat te doen. Het moderamen roept allen op om pas op de plaats te maken, totdat de synode een uitspraak heeft gedaan. In deze situatie is de commissie Kerk-zijn aan het werk gegaan.

De coronacrisis – hoe erg die op zichzelf ook was – kwam als een welkome gelegenheid om in alle rust te beraadslagen. De opdracht was zwaar, een eenvoudige oplossing lag niet voor de hand. Na in-

tensieve gesprekken is de commissie met een rapport gekomen, dat wel geen gemakkelijke oplossing aan de hand doet, maar toch een weg wil wijzen uit de impasse waarin we als kerken gekomen zijn. Dit rapport werd in september 2020 gepubliceerd.

Directe aanleiding is de discussie rond vrouw & ambt. In 1998/2001 had de synode uitgesproken dat er in onze kerken geen ruimte is voor vrouwelijke ambtsdragers. Tegelijk werd plaatselijke samenwerking gestimuleerd met de GKv en NGK. Toen in die kerken groen licht gegeven werd voor vrouwelijke ambtsdragers, werd de kiem gelegd voor verdere interne spanningen binnen de CGK. Sommige van deze samenwerkingsgemeenten gaven de wens te kennen ook vrouwelijke ambtsdragers te willen bevestigen, maar werden daarbij gehinderd door de besluitvorming van onze GS. In weerwil hiervan gingen sommige gemeenten hier toch al toe over. Het moderamen van de GS droeg de commissie Kerk-zijn op een bezinningsstuk te schrijven. Daarbij reikte het moderamen een aantal vragen aan, aangevuld met vragen vanuit de vergadering. Kernvraag in de bespreking is hoe we de relatie moeten zien tussen plaatselijke gemeente en kerkverband. Een belangrijk punt is ook wat normatief en wat niet-normatief is voor ons kerk-zijn. De commissie biedt een bezinning op ons kerk-zijn in de hoop en met het gebed dat het ons daadwerkelijk zal verder helpen.

Dit rapport is geschreven vanuit het diepe besef dat de kerk van Christus één is, omdat er één Hoofd is, namelijk Christus. Als kerken hebben we de opdracht van onze Meester om elkaar te zoeken, elkaar vast te houden in Hem.

De Heilige Schrift

We moeten om te beginnen teruggaan naar de basis. Wat geloven wij op grond van Gods Woord ten aanzien van de kerk? Enkele lijnen vanuit de Heilige Schrift:

- Zij is het werk van God, niet slechts een menselijke organisatie. Daarom horen wij over de kerk belijdend te spreken. Nader bepaald dienen we over de kerk te spreken in trinitarisch licht, d.w.z. vanuit de drie-enige God. De kerk is door de Vader verkoren en uitgeroepen uit deze wereld. Zij is door de Zoon gekocht en verlost. Zij is door de Heilige Geest ver-

nieuwd. De kerk is het volk van God, het lichaam van Christus, en de tempel van de Heilige Geest.

- Zij is in het bijzonder het eigendom van Christus. We dienen altijd te beseffen dat de CGK niet van ons is, hoe lief zij ons ook is. Strikt genomen kunnen we niet spreken van *onze* kerk. Zij is van Hem.
- Zij heeft een zichtbare en een onzichtbare gestalte. Onzichtbaar: zoals God haar ziet. Zichtbaar: zoals wij haar zien. Het geloof is in het hart, en is alleen voor God zichtbaar. De belijdenis en de levenswandel zijn voor de mensen zichtbaar. We moeten die twee van elkaar onderscheiden, maar mogen ze niet scheiden.
- Zij is plaatselijk *en* bovenplaatselijk. Het lichaam van Christus openbaart zich in de plaatselijke gemeente. Zo worden in de brieven de gemeenten aangeschreven. Maar ook overstijgt de kerk het plaatselijk niveau. Er is niet een veelvoud aan lichamen van Christus. De vele gemeenten vormen samen ook weer het ene lichaam van Christus. Zo kan over de kerk als geheel ook gesproken worden in het enkelvoud. Christus heeft één kerk, één gemeente op aarde. Christus heeft gebeden om de eenheid van de Zijnen, Joh. 17. In de eerste christelijke gemeenten is er het besef van verbondenheid met elkaar. Dit blijkt o.a. uit de groeten en zegenbeden die over en weer gedaan worden. De apostolische brieven werden door de gemeenten aan elkaar doorgegeven. Dezelfde brieven hebben in de verschillende gemeenten hetzelfde goddelijk gezag.
- Er is eenheid in verscheidenheid. Eenheid is niet hetzelfde als eenvormigheid. De vele gemeenten zijn niet elkaars kopieën. Die verscheidenheid zien we al in de gemeenten in het Nieuwe Testament. We lezen het in de brieven van Paulus: iedere gemeente heeft haar eigen karaktertrekken. We komen dat ook tegen bij de zeven gemeenten in Klein-Azië. Al liggen de gemeenten geografisch dicht bij elkaar, geen twee gemeenten zijn gelijk. In de kernzaken dient absolute eenheid te zijn. Dat zijn die dingen waarover de Schrift duidelijk is. Over bijkomende of middelmatige zaken – zaken die in Gods Woord niet zijn voorgeschreven – mag er verschil zijn. Dit hoeft op zichzelf de eenheid niet te schaden. In alle dingen dient liefde te zijn.

Belijdenis

Onze belijdenis spreekt dezelfde taal. Daarbij gaan we uit van de zes belijdenisgeschriften die wij onderschrijven: de apostolische geloofsbelijdenis, de belijdenis van Nicea/Constantinopel, de belijdenis van Athanasius, de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Dordtse Leerregels.

In de vroege kerk was er veel strijd over de leer aangaande God, maar de belijdenis aangaande de kerk stond niet ter discussie. Men beleeft: De kerk is één (1), heilig (2), katholiek (3) en apostolisch (4). Deze vier begrippen worden wel genoemd de eigenschappen van de kerk.

Zij is één, zoals hierboven al is aangegeven. Haar eenheid ligt in Christus. Haar identiteit ligt in Hem. Het beeld van het paspoort maakt dat duidelijk. Als aanduiding van wie wij zijn, is ons hoofd voldoende. Al is het hoofd maar een klein deel van het lichaam, het is bepalend voor de hele persoon.

Zij is heilig. Niet in zichzelf, maar in Christus. Er is nog veel onvolmaakt. Een kerk van volmaakte heiligen zal er op aarde nu nog niet zijn. Door de eeuwen heen zijn er steeds stromingen geweest die streefden naar een kerk van louter wedergeborenen. Dit leidt tot sektarische krampachtigheid. De kerk is dus niet zonder zonden en gebreken. Zij leeft van de vergeving van de zonden. In de functionering van de kerkelijke vermaning en tucht zal de liefde dan ook nooit kunnen ontbreken.

Zij is katholiek. Voor ons is die term beladen, omdat we die associëren met de Rooms-Katholieke Kerk. Historisch gezien is deze term echter volkomen legitiem. In de vroege kerk werd de term katholiek al gebruikt. De term katholiek vertalen wij als de algemene of wereldwijde kerk. Maar oorspronkelijk duidt zij meer aan dan alleen het wereldwijde karakter van de kerk. Wanneer iemand tot de katholieke kerk behoorde, gaf hij daarmee aan dat hij geen lid was van een scheurkerk. Die waren er in de vroege kerk ook al vele. De waarheid werd gevonden in de katholieke kerk, tegenover de dwalingen en ketterijen die bij sekten gevonden werden. Daarom spreekt de belijdenis zowel over het katholieke *geloof* als over de katholieke *kerk*. De term katholiek is dus zowel een kwalitatieve als een kwantitatieve aanduiding.

Zij is apostolisch. D.w.z. zij is gebaseerd op de leer van de apostelen, Hand. 2:42. De apostelen zijn oog- en oorgetuigen van Christus' werk en van Zijn onderwijs. Bij de apostoliciteit van de kerk gaat het over de normen waaraan de kerk gebonden is. Zij dient trouw te zijn aan haar fundament. Het gaat fout, wanneer naast of in plaats van Christus en het Woord van God het gezag in een mens of in een kerkelijk instituut wordt gelegd.

De grenzen van de kerk worden met bovenstaande aangegeven. De grens wordt bereikt waar men zich niet houdt aan het Hoofd, Christus (Kol. 2:19). Die grens wordt ook bereikt daar waar we proberen uit te gaan boven wat geschreven staat, dat is: boven de Heilige Schrift (1 Kor. 4:6).

Er moet onderscheid gemaakt worden tussen wat normatief en wat niet-normatief is. Alleen het normatieve is bepalend voor de identiteit van de kerk. Alleen het normatieve is legitiem als uitgangspunt van eenheid en verscheidenheid.

Kerkorde

De wijze waarop we ons kerkelijk leven inrichten, is geregeld in de kerkorde. Alles dient met orde plaats te vinden. God is een God van orde. De Bijbel geeft geen blauwdruk voor een kerkorde.

Twee basisprincipes:

- Het primaat van de plaatselijke gemeente. De plaatselijke gemeente is zelfstandig. De ene gemeente mag niet over de andere heersen. Ook mag geen meerdere vergadering heersen over een mindere vergadering. Een gemeente is niet een plaatselijke afdeling van een landelijke organisatie met een centraal bestuur.
- De plaatselijke gemeente is in principe zelfstandig, maar niet zo dat zij helemaal los functioneert van andere gemeenten. Hier komt de eenheid van de kerk als lichaam van Christus weer naar voren. Die eenheid is zowel plaatselijk als bovenplaatselijk. Daarom is het geboden om gezamenlijk één verband van kerken te vormen. Als gezamenlijke kerken ondernemen we dingen die het plaatselijk belang overstijgen. Te denken valt bijv. aan zending en de opleiding tot predikant. En om gezamenlijk te beslissen over wat we als plaatselijke gemeente

alleen niet kunnen afhandelen, zoals appelzaken. Het is de taak van het kerkverband om het welzijn van de plaatselijke gemeenten te dienen en de onderlinge eenheid te bevorderen. Gemeenten sluiten zich vrijwillig aan bij het kerkverband. Vertrouwen is de basis. Een stukje zelfstandigheid wordt overgedragen aan het grotere verband. Men verbindt zich vanuit dat vertrouwen eraan om zich te houden aan besluiten die door een meerdere vergadering genomen worden. Appel blijft altijd mogelijk, wanneer naar het inzicht van een plaatselijke gemeente, een meerdere vergadering dwaalt. Het is echter ongeoorloofd besluiten van die meerdere vergadering naast zich neer te leggen.

Kerkregering

De twee genoemde basisprincipes zijn verankerd in het kerkrechtstelsel dat wij hanteren. We noemen dat het presbyteriaal-synodale stelsel. Presbyter (ouderling): de ouderling is de sleutelfiguur, die leidinggeeft in de plaatselijke gemeente. Synodaal: de synode is de breedste kerkelijke vergadering waar besluiten worden genomen die het hele kerkverband aangaan. Nadrukkelijk spreken we over ‘meerdere’ vergaderingen, niet over ‘hogere’ vergaderingen. De gedachte is dat in de veelheid van raadgevers wijsheid is. Enerzijds mogen meerdere vergaderingen niet heersen over plaatselijke gemeenten. Anderzijds dienen plaatselijke gemeenten ervoor te zorgen dat zij de onderlinge eenheid bewaren.

Dit stelsel neemt een tussenpositie in tussen twee uitersten. Het ene uiterste is het hiërarchische systeem met een *top-down*structuur. Dit is te vinden in de Rooms-Katholieke Kerk. De paus is het hoofd van de kerk op aarde. Het andere uiterste is het independentistische stelsel. Hier heeft de plaatselijke gemeente absolute zelfstandigheid. De landelijke vergadering heeft slechts een adviserende rol. Dit stelsel van kerkregering wordt ook wel congregationalisme genoemd (Eng. *congregation*=gemeente).

Drieslag

Zo is er de drieslag van Schrift, belijdenis en kerkorde. Zij staan niet op gelijke hoogte. De Heilige Schrift alleen heeft goddelijk gezag. De belijdenis is het antwoord van de kerk op Gods spreken

in Zijn Woord. In de belijdenis spreekt de kerk uit wat zij op grond van Gods Woord gelooft. De belijdenis heeft geen goddelijk, maar kerkelijk gezag. De kerkorde staat op een lager niveau dan de belijdenis. In de kerkorde wordt het kerkelijk leven praktisch geregeld. Op enkele basisregels na, is de kerkorde voor verandering vatbaar, en kan ze van tijd tot tijd al naargelang de omstandigheden gewijzigd worden. Zij dient de voortgang van het kerkelijk samenleven, tot eer van God. Zij is middel, geen doel. De belijdenis die we gezamenlijk onderschrijven vormt de basis van het kerkverband.

De CGK en andere kerkverbanden

In onze bezinning richten we ons met name op onze binnenkerkelijke situatie. Toch kunnen we niet om een korte beschouwing heen over onze plaats te midden van andere kerkverbanden in ons land. We zijn immers kerk te midden van andere kerken en hebben ons daartoe te verhouden.

De veelheid van kerken in ons land zijn geen teken van weelde, maar staan eerder symbool voor de gebrokenheid die er ook in het kerkelijk leven is. We hoeven alleen maar te kijken naar de diverse kerken van gereformeerde signatuur.

De CGK kenmerkt zich ook op dit punt door haar middenpositie. Er zijn twee uitersten:

- Het ene uiterste ziet de eigen kerk als de enige, ware kerk. De kerk die dat pretendeert, zegt dat andere kerken zich bij haar moeten voegen, omdat de waarheid bij haar is. Dan verabsoluteert men zijn eigen kerk.
- Het andere uiterste staat onverschillig tegenover lidmaatschap van het ene of andere kerkverband. Het maakt in principe niet uit tot welke kerk je behoort, want we vormen samen het lichaam van Christus. Het gaat er maar om dat je lid bent van Gods wereldwijde kerk. Op deze wijze relativeert men het eigen kerkverband.

Als CGK hebben we altijd het midden gezocht tussen beide uitersten. We hebben niet de pretentie dat wij de enige, ware kerk in ons land zijn. We verabsoluteren onze kerken niet, maar daarmee verklaren we ook niet voor irrelevant bij welke kerk je hoort.

We hebben altijd het gesprek gezocht met andere kerken van ge-

reformeerde belijdenis; het gesprek dat moest leiden tot kerkelijke eenheid. We deden dit in het besef dat dat naar de norm van Schrift en belijdenis geboden is. Juist het zoeken naar eenheid met andere kerken heeft dikwijls geleid tot spanningen binnen het eigen kerkverband. Om de eenheid in eigen kerken te bewaren, ging dat soms ten koste van het zoeken naar eenheid met andere kerken van gereformeerde belijdenis. Het argument daarbij was: “Onze kerken kunnen dat niet dragen”. Samenwerkingsgemeenten zijn hierdoor in een moeilijke positie gekomen.

De gebrokenheid van het kerkelijke leven ervaren we, wanneer een gemeentelid zich onttrekt aan de gemeenschap van onze kerken en zich elders aansluit, of wanneer men zich aansluit bij een andere gemeente van de CGK. Die gebrokenheid ervaren we ook, wanneer een hele gemeente zich aan ons kerkverband onttrekt.

Tucht

Vermaan en censuur maken deel uit van het kerkelijk leven. In de Nederlandse geloofsbelijdenis wordt de tucht gezien als derde kenmerk van de kerk, na de zuivere verkondiging van het Woord en de zuivere bediening van de sacramenten. De tucht gaat over zowel leer als leven. Zij komt o.a. ter sprake bij het doen van openbare belijdenis van het geloof en bij de aanvaarding van het ambt. Men belooft zich te onderwerpen aan het herderlijk opzicht van de kerk, wanneer men zich in leer of leven te buiten gaat. De kerkelijke tucht dient om de zonden te bestraffen. Het doel van de tucht over het leven van de leden kan niet zijn om hier op aarde een gemeente van volmaakte heiligen te krijgen. De volmaaktheid komt hierna pas. We moeten er rekening mee houden dat de kerk op aarde een gemengd lichaam is, d.w.z. een gemeenschap waarin huichelaars gemengd zijn onder de ware gelovigen. De scheiding vindt plaats wanneer Christus terugkomt.

Enkele concrete toepassingen met het oog op de actuele situatie in de CGK

1. Ons past bescheidenheid in het licht van de kerkelijke verdeeldheid.
2. Gedurende de laatste decennia zijn we te veel het onderlinge

gesprek uit de weg gegaan en is er verwijdering gegroeid. Er heerst onverschilligheid ten opzichte van elkaar. Hier ligt een gezamenlijke schuld. We dienen ons allen te verootmoedigen. Als voorbeeld hebben we de profeten die in hun gebeden steeds spreken over *wij*, niet over *zij*.

3. De discussie over vrouw en ambt en over andere actuele vragen is een uitbrekend symptoom van de onderlinge verwijdering die zich al lange tijd heeft voorgedaan. Het zou goed zijn om met elkaar te erkennen dat het echte geloofsgesprek hierover niet heeft plaatsgevonden. Daardoor konden subgroepen en 'flanken' ontstaan.
4. De verwijdering komt ook uit in 'gesloten kansels'. Om onder de zegen van de Heere weer geestelijk nader tot elkaar te komen, is het nodig om met elkaar in gesprek te gaan. Daarbij dient de prediking een centraal thema te zijn. Handvatten hiervoor vinden we o.a. in de kansasboodschap van 1953 en in de vele publicaties van onze hoogleraren. Ook dient het gesprek te gaan over wat we geloven en belijden. Het komt erop aan elkaar in het hart te zien bij een open Bijbel. Dit gesprek zou op kerkelijke vergaderingen, visitaties en andere kerkelijke ontmoetingen een plek moeten krijgen.
5. Bij de discussie rond vrouw en ambt speelt een verschillende Schriftvisie en een verschillend Schriftverstaan herhaaldelijk een rol. In deze discussie dient de band van broederlijke liefde en eenheid in Christus bewaard te blijven, zonder afbreuk te doen aan het gezag van de Heilige Schrift.
6. Bij een verschillend verstaan van de Schriften zal de vraag een rol moeten spelen of het gaat om een essentiële zaak, waarbij overeenstemming noodzakelijk is, of dat het gaat om een zaak waarin verschillen niet wezenlijk maar wel gevoelig kunnen zijn; denk bijvoorbeeld aan het verschil tussen sterken en zwakke in de gemeente (Rom. 14 en 15, 1 Kor. 8).
7. Dat gemeenten zich niet houden aan gemaakte afspraken is te betreuren. Het is een vorm van trouwbreuk. Men heeft zich immers eraan verbonden om zich aan afspraken te houden. Wie bewust synodebesluiten negeert, zegt geen vertrouwen te hebben in de kerken. Het is tegenstrijdig om te zeggen dat men van

harte CG wil zijn, terwijl men tegelijkertijd besluiten van meerdere vergaderingen naast zich neerlegt. Dat kerken zich distantiëren van kerkelijke besluiten is niet los te zien van een gebrek aan vertrouwen waar we gezamenlijk schuld aan hebben.

8. Evenmin is het terecht om uit de hoogte naar deze gemeenten te zien. Dan doen we alsof wij zelf zonder zonde zijn. We leven dan voorbij aan de moeiten van anderen.
9. Het getuigt niet van kerkelijk denken, wanneer we gemeenten die zich niet voegen naar de synodale besluiten, vragen te vertrekken en zich elders aan te sluiten. De oplossing is niet vertrekken, maar samen biddend een weg zoeken.
10. De kerkorde voorziet niet in een tuchtprocedure over gemeenten die zich niet voegen naar besluiten van meerdere vergaderingen. Haar uitgangspunt is het vertrouwen dat men zich houdt aan haar bepalingen. Zij veronderstelt onderwerping aan besluiten van meerdere vergaderingen als vanzelfsprekend (art. 87 van de kerkorde). Vanwege deze lacune in het kerkrecht is op dit punt voorzichtigheid geboden.
11. De oplossing ligt voor de hand: alle gemeenten voegen zich (van harte, vanuit onderling vertrouwen en verlangen om de eenheid gestalte te geven) naar de praktijk zoals die door de CGK is vastgesteld. Dat geldt ook voor samenwerkingsgemeenten. Eenheid en onderling vertrouwen worden hersteld en vanuit die teruggevonden eenheid wordt gezocht naar eenheid met andere kerken. We moeten ons allen verootmoedigen over het feit dat de realiteit zo anders is, maar mogen bidden om het wonder dat deze oplossing werkelijkheid wordt.
12. Het is niet goed dat gemeenten gezamenlijke besluiten negeren. Het is ook niet goed dat we zo ver uit elkaar zijn gegroeid dat we elkaar wellicht reeds lang geleden innerlijk losgelaten hebben. Dat we elkaar op kerkelijke afspraken aanspreken, is principieel. Maar het kan ook verbloemen dat het echte inhoudelijke gesprek over Schrift, belijdenis en prediking uitgesleten is geworden of zelfs helemaal is weggefallen.

Er is veel om dankbaar voor te zijn. Ondanks alle moeiten die we meemaken, mogen we dat niet uit het oog verliezen! Er valt - Gode zij

dank - veel goeds te zeggen van onze kerken. Het kan ons alleen maar verdriet doen dat we zover uit elkaar zijn gegroeid dat we elkaar zijn gaan negeren, of elkaar slechts op formele wijze in onze officiële vergaderingen ontmoeten. En kijken we elkaar dan nog wel in het hart? Het moet vooral de Koning van de kerk verdriet doen, van Wie we belijden dat Hij Zijn kerk regeert. We moeten ons ernstig afvragen: Kan dit voor Zijn ogen bestaan en voortbestaan? Laten we ons realiseren dat de verhoogde Heere, Die tussen de kandelaren van Zijn gemeenten wandelt, ook op ons als kerken het oog gevestigd houdt. Laten we ons verootmoedigen, opdat Hij ons genadig zal zijn, en we ons opnieuw mogen verblijden in Zijn gunst.

Rapport van commissie kerk-zijn: 'Zoek eerst het Koninkrijk van God – een weg terug uit de impasse'

1. Inleiding: Een stuk over kerk-zijn voor een synode in impasse

1.1 *Een weg terug uit een impasse*

In het vroege voorjaar van 2020 benoemde de generale synode van de CGK de commissie kerk-zijn, in het besef van de impasse waarin de besprekingen geraakt zijn rond de vraag wat de kerk aan moet met de verschillende hantering van het besluit inzake vrouwelijke ambtsdragers.

Nu is een impasse een doodlopende weg. Je kunt niet verder. Omkeren is noodzakelijk, om vervolgens te bezinnen op de juiste weg. Nog sterker is dat het geval wanneer we zo nadrukkelijk *gezamenlijk* in een impasse zijn geraakt. Het aanwijzen van de verkeerde koers van de anderen is dan niet meer voldoende. Je zit elkaar te zeer in de weg. Je luistert niet meer naar elkaar. De gesprekken zijn als een smalle steeg geworden waarin je niet eens kunt omkeren. Dan is het nodig achteruit te bewegen om uit de impasse te komen. Zo ontstaat ruimte tot bezinning over de koers die gezamenlijk uitgezet en gegaan moet worden.

Aan het einde gekomen van de weg die we als commissie zijn gegaan in de afgelopen maanden, beseffen we dat zo onze opdracht gekarakteriseerd kon worden. We zagen: Als het over de kerk gaat is een impasse bedreigend voor het leven in de gemeente van Christus. We zullen terug moeten naar de ruimte van Gods Woord en van de belijdenis van Zijn kerk. De vragen die ons zijn aangereikt door het moderamen van de synode waren erop gericht gezamenlijk de toegang tot die ruimte te vinden. We zullen om Christus' wil dáár elkaars hart moeten vinden.

1.2 *De situatie geschetst*

De CGK had in 1998 en 2001 duidelijk positie gekozen tegen

vrouwelijke ambtsdragers¹, en tevens de inschakeling van vrouwen in diverse diensten in de kerk mogelijk gemaakt². In de kerkelijke gemeenschappen waarmee sinds jaren broederlijke betrekkingen, plaatselijke samenwerking, gezamenlijke erediensten en zelfs geïntegreerde gemeenten waren gegroeid, veranderde vervolgens het standpunt over vrouwelijke ambtsdragers. Zowel de Nederlands Gereformeerde Kerken (NGK) als de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt (GKv) hebben intussen de ambten voor vrouwelijke leden opengesteld.

Deze ontwikkeling leidde met name in een aantal samenwerkingsgemeenten tot de wens dat ook daar vrouwelijke ambtsdragers zouden kunnen worden aangesteld. In strijd met de genomen besluiten in de CGK werd op enkele plaatsen zelfs besloten daar ook al toe over te gaan.

Plaatselijk werd zo een kerkelijk verschil tussen CGK en NGK c.q. GKv overstegen, maar toen dit langs diverse kanten op de tafel van de GS werd neergelegd, bleek de impasse landelijk groot te zijn. Kerkrechtelijk liep de discussie vast rond de vraag hoe met deze gemeenten en hun ambtsdragers moest worden gehandeld.

Bij thema's als

- de grens van de autoriteit van meerdere vergaderingen;
- de vraag of het kerkverband evenzeer kerk kan heten als de plaatselijke kerk;
- tuchttoefening door meerdere vergaderingen

bleken er diepe tegenstellingen door de synode te lopen, waarachter even diepe onderlinge verwijderingen binnen de CGK aan het licht kwamen, die al vele jaren een realiteit vormden.

Toen de Covid-19 pandemie wereldwijd het maatschappelijk leven verlamde, en ook het werk van de synode moest worden geschorst, zag het moderamen daarin een van Boven geschonken gelegenheid tot diepere bezinning, in de hoop, en met het gebed dat voor Gods aangezicht een weg zou kunnen worden gevonden waarop de een-

1 *Zie Vrouw en ambt. Uitgave onder verantwoordelijkheid van de Generale Synode van de Christelijke Gereformeerde kerken in Nederland 1998, Buijten en Schipperheijn 1999.*

2 *Zie Dienst van de vrouw. Uitgave onder verantwoordelijkheid van de Generale Synode van de Christelijke Gereformeerde kerken in Nederland 2001, Buijten en Schipperheijn 2002.*

heid van het lichaam van Christus in de CGK niet zou worden gescheurd, maar veeleer dieper bevestigd. De synode stemde ermee in een bezinningscommissie in te stellen met de opdracht een rapport te leveren.

1.3 *Zwaartepunt*

De commissie heeft zich in een reeks besprekingen en via uitvoerig onderling e-mailverkeer intens met de reeks vragen/ probleempunten die ons waren voorgelegd beziggehouden. De eerste vraag was heel fundamenteel: ‘Wat is het wezen van de kerk? Wat is haar fundament? Wat zijn haar grenzen volgens Schrift en belijdenis?’ Teruggrijpend op een uitgave van de generale synode uit 2003, *Zoeken naar kerkelijke eenheid*^B, werd het onderscheid gezien tussen de normatieve en de niet-normatieve identiteit van het kerk-zijn.

De commissie is dankbaar dat het na enkele vergaderingen via een internetverbinding ook mogelijk bleek elkaar lijfelij te ontmoeten. Terwijl de diversiteit van de visies ter synode ook binnen de commissie te herkennen was, konden we gezamenlijk de vraag beantwoorden, wat naar ieders besef de kernvraag was in de ontstane situatie. Het was de vraag naar de principiële, wezenlijke relatie tussen de plaatselijke gemeente en het kerkverband. Niet alleen was de eensgezindheid over die vraag duidelijk, ook over de weg die moest worden gegaan. Een weg van buigen voor de Heere en zijn Woord, een weg van gebed dus ook.

Op die manier hebben we elkaar gediend, hebben we elkaar bevraagd naar achterliggende motieven, hebben we soms ook met elkaar geworsteld, hebben we naar formuleringen gezocht om aan het Woord, aan de synode, en aan elkaar recht te doen.

We hebben gegronde hoop dat de weg die in dit rapport gewezen wordt de impasse kan doorbreken. Die weg is langer dan sommigen zouden willen, misschien ook korter dan anderen wensen, maar zij zal wel moeten worden gegaan, om niet alleen de impasse van een synode te doorbreken, maar om ook een kloof die al decennialang in de kerken bestaat, aan te spreken.

Wanneer wij beseffen dat de kerk niet van ons is (hoe ook inge-

vuld), maar van onze Heere en Heiland Jezus Christus, dan zullen we die weg moeten gaan. Daarom vindt u in dit rapport ook geen dictaat, maar wel een weg. Het gaan van die weg zal allen moeten aangaan.

Wij leggen dit stuk biddend in handen van de generale synode.

Uw commissie:

T.E. Boele-Noort

L.A. den Butter

A.A. Egas

C.C. den Hertog, secretaris

J.W. Maris, voorzitter

A.Th. van Olst

Vastgesteld in de commissievergadering van 8 september 2020, te Apeldoorn.

2. De vragen

In rapport 5 van het moderamen van de GS 2020 werden de volgende vragen geformuleerd die aan uw commissie werden meegegeven:

1. Wat is het wezen van de kerk? Wat is haar fundament? Wat zijn haar grenzen volgens Schrift en belijdenis?
2. Hoe moeten de actuele impassen en dilemma's van ons kerkelijke leven worden gezien in het licht van hoe (in grote lijnen) de kerk der eeuwen met diversiteit en divergentie is omgegaan, en welke patronen laat in dat opzicht de huidige wereldkerk zien (om te beginnen bij de gereformeerde zusterkerken in het buitenland)? Ook aan de toenemende secularisatie in onze samenleving én aan nieuwe kansen voor het getuigenis van de kerk mag niet voorbij worden gezien.
3. Op welke wijze moeten en kunnen noties als verootmoediging en schuldbelijdenis over de gescheurdheid van het lichaam van Christus en de verdeeldheid van de kerk een betekenisvolle plaats krijgen in ons gezamenlijk overdenken van de weg die we als kerkverband zijn gegaan en hopen te kunnen blijven gaan?
4. Wat is de betekenis van een kerkverband en wat betekent het voor een plaatselijke kerk daarvan deel uit te maken? Wat betekent het dat ambtsdragers hun handtekening plaatsen onder de belofte hun taak niet alleen te volbrengen in overeenstemming met Schrift en belijdenis maar ook met de geldende afspraken binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken? Is het, ingeval van afwijken hiervan door kerkenraden als geheel, de aangewezen weg deze kerkenraden tegemoet te treden met (eventueel aan die situatie aangepaste) kerkordelijke tuchtmaatregelen?
5. Welk kerkrechtelijk stelsel hanteren we op dit moment en willen we in de toekomst hanteren? Wij zeggen uit te gaan van het presbyteriaal-synodale stelsel van kerkregering, maar in hoeverre is er in de praktijk niet al lang sprake van een meer congregationalistisch kerkelijk samenleven en hoe moet het worden gewaardeerd dat dat samenleven tot nu toe houdbaar

is gebleken? Is er een vorm van congregationalisme denkbaar dat zich verdraagt met een kerk-zijn op basis van Schrift, belijdenis en DKO? Wij herinneren ons bepaalde praktijken bij de Puriteinen. Of zo niet: biedt het presbyteriaal-synodale stelsel ruimte voor geformaliseerde uitzonderingsposities, zonder dat de Schriftuurlijk-confessionele constitutie van het kerkverband geweld wordt aangedaan? Of moeten we die kant niet op willen denken?

6. Is het waar dat binnen één kerkverband de praktijk van de gesloten kansels kan worden gelegitimeerd met een beroep op het geestelijk welzijn en de geestelijke opbouw van de gemeente? Zijn er met het oog op de binnenkerkelijke eenheid mogelijkheden om dit verschijnsel bij de bezinning te betrekken en wegen te vinden om hoopvolle ontwikkelingen in dit verband te stimuleren?
7. Regelmatig wordt gewezen op de betekenis van de sociaal-geografische verscheidenheid binnen onze kerken: het kerk-zijn in een stedelijke omgeving stelt voor andere vragen en opgaven dan het kerk-zijn in een meer landelijke omgeving. Is dit waar en zo ja, welke gevolgen moet dat dan hebben voor ons kerkelijke samenleven?

Van de mogelijkheid die aan afgevaardigden geboden werd om vragen aan de commissie mee te geven, maakte één afgevaardigde gebruik. Zijn vragen waren de volgende:

1. Waar vinden we elkaar inhoudelijk als kerken en op welke punten is dat moeilijk en waarom? In de vraagstelling is nu wel sprake van diversiteit en geografische verscheidenheid. Maar de taakgroep homoseksualiteit signaleert ook gebrek aan gedeelde overtuiging over het huwelijk; het begrip 'zonde' kan moeilijk nog een plaats hebben; er zou een verschuiving zijn in Schriftbeschuwing. Het lijkt me wenselijk dat de commissie kerk-zijn de waarnemingen van de taakgroep homoseksualiteit betreft in een duiding van de inhoudelijke eenheid binnen de kerken. Gaat de problematiek niet dieper dan geografische verscheidenheid en gesloten kansels?

2. Hoe verhoudt wat wij belijden over de ene kerk zich tot de praktijk van de vele kerken in ons land? Onze belijdenis lijkt op dat punt niet te passen bij de realiteit en hoe wij daarmee omgaan. Wij belijden één kerk, maar tegelijk erkennen we ook andere kerkverbanden als kerk van Christus. In de huidige situatie wordt soms heel makkelijk gezegd: dan gaat een gemeente maar over naar een ander kerkverband; anderzijds wordt er soms zo over gesproken alsof een gemeente daarmee buiten het lichaam van Christus zou worden geplaatst (maar spreken we dan op die toonhoogte ook als gemeenteleden naar een ander kerkverband vertrekken?). In het eerste geval wordt de kerk haast een vereniging; in het tweede geval wordt de CGK haast de enige ware kerk. Een doordenking van de praktijk van meerdere kerkverbanden in het licht van ons belijden lijkt me wenselijk.

Hoewel in het vervolg van dit rapport niet iedere vraag afzonderlijk is gethematiseerd, menen wij dat voor iedere vraag in ieder geval zichtbaar wordt in welke richting uw commissie meent dat een antwoord gezocht dient te worden.

3. Het wezen van de kerk

De vraag naar het wezen van de kerk verdraagt geen afstandelijk, maar een belijdend antwoord.

In de *Heidelbergse Catechismus* wordt niet gevraagd: ‘Wat is de definitie van de kerk?’ maar: ‘Wat gelooft gij aangaande de heilige katholieke kerk?’ En het antwoord vermeldt het werk van de Zoon van God. Het gaat over Gods daden, die de hele geschiedenis bestrijken van het begin tot het einde. Dit werk raakt de hele mensheid, en daarmee het volk Israël vanaf het Oude Testament en omvat daarmee alle volkeren van de wereld. Het noemt de eeuwige oorsprong van dit goddelijke werk en daarmee het geheimenis van de kerk: de verkiezing tot het eeuwige leven. Het gaat over al wat door en met de kerk door de Vader, de Zoon en de Geest wordt gedaan: vergaderen, beschermen en onderhouden.

Wie zou willen proberen dit machtige werk van God in een paar termen vast te maken, raakt de geschiedenis kwijt, en het heil dat erin is aangeduid, en bovendien zijn of haar eigen portret. Want een onderdeel van het antwoord is: ‘en dat ik daarvan een levend lid ben en eeuwig zal blijven.’

Zonder het geloof dat deze genade van de kerk onszelf aangaat en insluit, zijn de woorden leeg. We staan niet voor een boekenkast; we staan voor het aangezicht van de levende God. En Hij spreekt ons aan met wat Zijn werk is, en tegelijk – in de kerk – met wat onze roeping is. Als wij dan spreken over het wezen van de kerk, kan het alleen gaan om een gewillig en gehoorzaam belijden.

3.1. *Wat geloven wij van de kerk?*

De opdracht tot bezinning op wat de kerk is moet de synode van de Christelijke Gereformeerde Kerken (CGK) dienen, die zich in een dilemma bevindt onder de dreiging van scheuring. Helaas is dat niet vreemd aan de geschiedenis van Gods volk. Niet in Bijbelse tijden, niet in de geschiedenis van de kerk.

Door de eeuwen heen heeft de kerk uitgesproken wat zij over de kerk belijdt. In de *Geloofsbelijdenis van Nicea-Constantinopel* staan de klassieke woorden: ‘En één heilige, katholieke en apostolische

Kerk'.⁴ De kerk was in de vierde eeuw wel een toneel van voortdurende heftige conflicten, maar niet hierover.

In de naam van dit belijdenisgeschrift zit de verwijzing naar twee concilies, Nicea (321) en Constantinopel (381). De passage over de kerk zat nog niet in de uitspraak van Nicea, en de aanvullingen van Constantinopel duiken pas op in 451, in de handelingen van het concilie van Chalcedon. Vanaf die tijd is deze belijdenis feitelijk onomstreden geweest in de hele kerk, zowel in het Oosten, in de oosterse orthodoxe kerken, als in het Westen, in de katholieke kerk van Rome en evenzeer in de daaruit voortgekomen kerken van de Reformatie. Ook voor ons is dit belijden dus van groot belang.

De strijd achter deze belijdenis betrof allereerst de Drie-eenheid: Is Christus evenzeer God als de Vader? En is de Heilige Geest ook een Persoon, net als de Vader en de Zoon, of eerder een onpersoonlijke kracht die van God uitgaat. Het derde van de zogenaamde oecumenische symbolen, de *Geloofsbelijdenis genoemd naar Athanasius* (maar duidelijk van lang na diens werkzame leven; bisschop Athanasius is eerder te verbinden met Nicea), draagt vooral het stempel van Augustinus (354-430). Hierin wordt de grondslag van het geloof in de Drie-enige God zorgvuldig omschreven. En over de belijdenis omtrent de Persoon van Christus, waarachtig God en waarachtig mens, is evenzeer strijd geweest. In het genoemde Concilie van Chalcedon (451) werd die strijd beslist. De essentie daarvan is in de *Nederlandse Geloofsbelijdenis* in Artikel 18 en 19 terug te vinden.

Wat over de kerk beleden wordt, werd in de katholieke kerk van de eerste eeuwen dus niet bestreden. De gedachten erover, in een proces van gelovig luisteren naar de Schriften ontwikkeld door kerkvaders en theologen, hebben natuurlijk hun geschiedenis gekend.

3.2. *Eén heilige, katholieke en apostolische kerk*

In de woorden 'één heilige, katholieke en apostolische kerk' ligt wel de kern van wat wij belijden over de kerk. De *Heidelbergse Catechismus (HC)*, zondag 21, en de *Nederlandse Geloofsbelijdenis (NGB)*, Artikel 27-29, sluiten zich er inhoudelijk bij aan.

4 Naar de uitgave van *De Nederlandse Belijdenisgeschriften*, die in 1980 door de Generale Synode van de CGK als betrouwbaar is aanvaard.

3.2.1 *De concrete kerk, maar geestelijk van aard*

Wat dit belijden inhoudt, is *niet een slechts organisatorische vaststelling*. Die kant zit er wel aan, want het gaat ook in die vroege belijdenis over de zichtbare kerk niet over iets abstracts. Steeds bevonden zich in de kerk diverse spanningen, maar daar leefde ook het geloof.

Ignatius († ± 115), bisschop van Antiochië, leerde over de kerk dat zij net zomin mensenwerk is als Gods oude volk Israël. De kerk is het lichaam van Christus. Zij leeft in een geestelijke eenheid met Hem, net zo innig als de eenheid van Christus met de Vader. Daarom zijn christenen leden van Christus. In diezelfde tweede eeuw horen we Irenaeus, bisschop van Lyon, (na 180), zeggen: ‘Waar de kerk is, daar is de Geest van God, en waar de Geest van God is, daar is de kerk, en alle genade.’ En: ‘De canon van de waarheid is het kader van de leer, dat is doorgegeven in de kerk. En die waarheid is overal gelijk.’ Het is duidelijk dat het in deze ene kerk dus gaat om de ene vastheid van waarheid en zaligheid; en dat daarachter het houvast zit aan de ene Schrift, het Woord van God.

De kerk functioneert in belangrijke mate in de ambten, in dienst van Christus. Via de ambtsdragers laat de almachtige God Zich in de kerk door verloren mensen vinden in het aan de kerk geschonken Evangelie, en de aan haar gegeven sacramenten. Allerlei voorbeelden zouden te geven zijn van het toepassen van de eenheid en de katholiciteit van de kerk te midden van afsplitsingen van gnostieke stromingen en van Montanisten (in de 2^e eeuw), en van Donatisten (in de 4^e en 5^e eeuw). Elk van die bewegingen werd veroordeeld door de katholieke kerk wegens de verkondigde dwalingen en wederkerig was er bij zulke afgesplitste groepen sprake van afwijzing van de katholieke kerk. Voor de kerkvader Cyprianus († 258) was de eenheid van de katholieke kerk verbonden met het ambt van de bisschop. Daar is het zichtbare primair, maar hij weet ook van de terugkoppeling naar Christus, de enige bisschop van de kerk, aan wie de kerk haar eenheid en overeenstemming ontleent. ‘Iemand is geen christen, die niet in de kerk van Christus is.’ En: ‘Buiten de kerk is het heil niet.’⁵

5 Overgenomen in NGB, art. 28.

Nadat in 321 het concilie van Nicea de lering van Arius veroordeelde, die de godheid van Christus loochende, ontstond er een 'afgescheiden' Ariaanse kerk, en ook binnen de katholieke kerk was de strijd nog lang niet voorbij. Dat geldt feitelijk bij elk van de twistpunten die er waren en kwamen. De overtuiging inzake de eenheid van de katholieke kerk was een geloófsbelijdenis, die ook in die eerste eeuwen ontstond te midden van scheuringen en twisten. Augustinus kon zeggen, dat de Donatisten, omdat zij alleen in Afrika kerken hadden, onmogelijk de katholieke kerk konden zijn. Ze waren ook daarom een eigenmachtige sekte, en niet de kerk. Want de kerk van Christus is katholiek, en dat betekent wereldwijd. 'Gods akker is de wereld' (Mat. 13:38).

Bij Augustinus is de zichtbare gestalte van de kerk wel heel expliciet verbonden met het geestelijke karakter van de kerk. Door de band van de liefde is er samenhang tussen de aardse kerk en de hemelkerken van de engelen. Christus is het Hoofd van de kerk op aarde, en zichzelf is het lichaam van Christus. Dat geestelijke aspect mag de kern van de ware kerk genoemd worden. Daar zit bij Augustinus aan vast dat de kerk zoals wij die waarnemen altijd een *corpus permixtum* is, een lichaam waarin ware gelovigen en onbekeerden met elkaar vermengd zijn. In de pastorale bediening van het heil zal daarom altijd een onderscheidend, uitnodigend en vermanend element moeten zitten. Maar dat doet niet af aan de ene, herkenbare gestalte van de katholieke kerk. Het instituut van de kerk en het geestelijke karakter van de kudde van Christus mogen wel onder spanning staan, maar ze kunnen niet gescheiden worden.

Dit samengaan van het innerlijke en het uiterlijke van de kerk vinden we ook in onze reformatische belijdenisgeschriften.

In de *HC* is het belijden aangaande de kerk summier maar inhoudsvol (zondag 21); het belijden aangaande het avondmaal en de sleutels van het koninkrijk der hemelen (m.n. zondag 30 en 31) spreken ook de taal van de eenheid van de kerk in het ene heil.

In de *NGB* lijkt het alsof art. 27 tegelijk de zichtbare én de onzichtbare kerk aanduidt. Ze kan 'een tijdlang zeer klein zijn en tot niets zijn geworden in de ogen van de wereld', maar dan is zij nog 'niet gebonden aan of beperkt tot een bepaalde plaats of gebonden aan bepaalde personen, maar zij is verbreid en verstrooid over de

gehele wereld en toch met hart en wil samengevoegd en verenigd in eenzelfde geest, door de kracht van het geloof.’ Hier proeven we de situatie van de kerk onder het kruis van de vervolging, waar Guido de Brès als vluchteling en gevangene zich de realiteit maar al te zeer van bewust was. Calvijn heeft in dit verband gesproken van het onderscheid tussen de voor ons onzichtbare zijde van de kerk – de kerk, zoals zij voor God, *coram Deo*, bestaat - en de voor ons zichtbare zijde van de kerk – de kerk zoals mensen haar zien, *respectu hominum*.⁶ Maar het gaat over dezelfde kerk. Dat blijkt meteen in *NGB* art. 28. Daar is de kerk heel zichtbaar aanwezig met de van Cyprianus overgenomen uitspraak, dat ‘er buiten haar geen heil is, dat niemand, van welke stand of hoedanigheid ook, zich afzijdig mag houden en aan zichzelf genoeg mag hebben.’ Ja, ‘allen behoren zich bij haar te voegen en zich met haar te verenigen om de eenheid van de kerk te bewaren, door zich te onderwerpen aan haar onder-richt en tucht, de hals te buigen onder het juk van Jezus Christus en de broeders te dienen in de opbouw van hun geloof overeenkomstig de gaven die God aan ieder verleend heeft, allen samen als leden van eenzelfde lichaam.’

Ook de rest van dit artikel gaat over de onlosmakelijke verbinding tussen gelovig zijn en tot de kerk behoren. Je mag je er niet van afscheiden, en je behoort je daarbij te voegen. De gemeenschap der heiligen kan niet los van de concrete kerk gezocht worden.⁷

Ons belijdend spreken over de kerk is steeds geloofstaal, gesproken in de aanvechting van vervolging van buitenaf en dwaling en twist van binnenuit. Er klinkt in mee dat de kerk niet van ons, maar van Christus is, en dat we ons in de kerk ootmoedig buigen onder het juk van Christus. De garanties van wat de kerk naar haar wezen is, liggen niet aan onze kant, maar zijn in handen van ons Hoofd. Geen ambtsdrager of kerkelijke vergadering zal zich daarom van dit wezen van de kerk kunnen distantieëren. Niets in de kerk staat los van Hem. Aan de norm en de toonzetting van dat geloof in

6 *Institutie* IV,1,7.

7 De breuk tussen de kerk van het Oosten en het Westen, in 1054, en de breuk met de RKK, die in de Reformatie – zie *NGB* art. 29 - feitelijk als valse kerk betiteld wordt, waren daarom gebeurtenissen die diep in het wezen en de gestalte van de kerk insneden.

Christus zal alle kerkelijk spreken en handelen gemeten dienen te worden.

3.2.2 *De kerk is één*

In het voorgaande kwamen de eenheid en de katholiciteit van de kerk al ter sprake. In het licht van de huidige situatie van de kerk en de kerken moet nog meer over de eenheid worden gezegd.

Zoals in het Nieuwe Testament een plaatselijke kerk niet functioneert zonder de verbinding met de andere gemeenten, via de apostelen, en via de aanvaarding van gelovigen uit andere plaatsen, zo is het ook in de kerk van na de apostelen. Net als in het NT spelen brieven en andere geschriften een rol in de gemeenschappelijke verbinding aan Christus. In deze ontwikkeling is het begin van de verhoring van Christus' gebed om eenheid zichtbaar (Joh. 17:20-23). Zoals dwalingen zich hebben verbreid, zo ook de bestrijding ervan door brieven en geschriften van bisschoppen⁸ en door synoden of concilies. Immers, wat de kerk op de ene locatie aangaat, geldt ook op andere plaatsen. Er is één Hoofd, en één lichaam.

Er werd natuurlijk beseft, dat de situaties niet overal hetzelfde zijn. Zelfs tussen de vrij dicht bij elkaar gelegen gemeenten in Klein-Azië, aan wie Christus in Openbaring 2 en 3 brieven vol vermaning en vertroosting richt, zijn de verschillen aanzienlijk. Ook de brieven van Paulus laten verschillen zien. Wat echter aan de Romeinen of aan de Kolossenzen, of aan Timotheüs geschreven is, bleek niet voor niets evenzeer van het hoogste goddelijk gezag voor Korinthe en Efeze. Het verkeer van mensen en brieven was in het Romeinse rijk zeker niet primitief!

Die aspecten van verschil enerzijds en gemeenschappelijkheid anderzijds roepen de vraag op naar de grenzen van de eenheid, een vraag van alle tijden. Niet voor niets besloot de synode van Dordrecht in 1619 dat buitenlandse kerken in middelmatige zaken niet veroordeeld mogen worden. Zo is het al in het Nieuwe Testament. De apostel Paulus gaat soms nogal ontspannen om met verschillpunten, bijvoorbeeld als hij de Filippenzen aanspreekt op hun 'volmaakt' zijn (Fil. 3:15; HSV: 'geestelijk volwassen'). De apostel heeft

8 Bisschoppen moeten we ons niet voorstellen vanuit onze huidige beeldvorming; *bis-schop* komt van *episkopos*, opziener. Eerder is aan een predikant te denken.

alle reden hen serieus te nemen, maar kennelijk zijn er zaken die nog in discussie zijn, en soms moeite geven. Hij vervolgt dan met twee opmerkingen: 'als u iets anders gezind bent, God zal u ook dat openbaren' (Fil. 3:15)⁹ en: 'laten wij eensgezind zijn.' (Fil. 3:16). Dat laatste slaat op de noodzaak 'eensgezind één koers te zoeken en wel de koers naar de finish van Christus.'¹⁰ Deze geestelijke eenheid veronderstelt een intensieve geestelijke onderlinge communicatie rond de gemeenschappelijke oriëntatie op de Heere Jezus! In de vermaningen die volgen in Filippenzen 3:17-18, heeft de apostel waarschijnlijk mensen van buiten de kerk op het oog, hetzij van Joodse herkomst, hetzij uit ongelovige heidenen.¹¹ Hoe nodig is het gezamenlijk ook tegenover zulke vijanden van het kruis van Christus, met bewogenheid eensgezind koers te houden.

De ervaren geestelijke eenheid van de kerk zal uitdrukkelijk in dienst moeten staan van de eenheid van de zichtbare kerk, ook tegenover de invloeden van een wereldse wijze van denken! Het mag niet gaan om heerszucht of gelijk willen hebben, of om materiële motieven.¹² Deze geestelijke aanwijzingen weerspiegelen de houding van de apostelen, die daarin voortdurend het ene lichaam van Christus op het oog hebben, dat *wereldwijd één* is. De kerk bevindt zich in een wereld die haar bedreigt.

De eenheid van de kerk overstijgt daarom naar binnen en naar buiten het plaatselijke en ook het nationale. We mogen zeggen dat de kerk naar haar wezen internationaal is.

Hoe dit alles toe te passen op een kerkverband als dat van de CGK? De verscheurdheid van de kerken, ook bij gemeenschappelijkheid in het gereformeerde belijden, is in een bepaald opzicht nieuw. Twistpunten in de huidige situatie zijn bij uitstek kwesties die te maken hebben met invloeden vanuit de huidige wereldwijde en wereldse

9 Als vergelijking van de soort zaken die spanning kunnen opleveren is aan iets als de regels over eten en drinken te denken, waarvoor geen absolute ge- en verboden meer gelden, maar waar in milde liefde met elkaars geweten rekening wordt gehouden. Zie Romeinen 14 en 15, en ook 1 Korinthe 8,1-13.

10 In deze uitleg volgen wij de commentaar van L. Floor, *Filippenzen. Een gevangene over het navolgen van Christus*, Kampen 1998, 149-154.

11 Floor, *Filippenzen*, 155-158.

12 Zie Mattheüs 20:26-28; 23,8-10; 1 Korinthe 11:16; 1 Petrus 5:2-3; 3 Johannes:9-10.

cultuur. Deze invloeden hebben effect in een bepaalde omslag die binnen de kerken is waar te nemen. Binnen diverse ‘denominaties’ zien wij in de laatste eeuw na een tijd van sterke onderlinge binding, nu juist een afstand nemen van elkaar. De centripetale beweging – waar de Heere voor werd gedankt! – is gevolgd door een centrifugale koers. Is het moeilijker geworden elkaar te herkennen rond het hart van het heil? De ontstane spanningen houden (mede) verband met de toenadering die er is geweest tot andere kerkelijke gemeenschappen van hetzelfde belijden, en die binnen de CGK heel verschillend beleefd werd.

Het lijkt soms gemakkelijker de eenheid met (delen van) de wereldkerk te zoeken, dan met gemeenten en broeders binnen de ‘eigen’ kerkelijke gemeenschap. Dan raakt wat met katholiek en één wordt bedoeld wel uit beeld...

Uitgaande van de beleden eenheid van het lichaam van Christus was voor Paulus het bestaan van partijschappen in Korinthe onverdraaglijk. Maar als de eenheid (net als de katholiciteit) van de kerk geen bovenplaatselijke consequenties zou hebben, zou de belijdenis van het wezen van de kerk innerlijk tegenstrijdig zijn, alsof het verband van plaatselijke kerken zou kunnen bestaan zonder de apostolische vermaningen, en ons kerkelijk handelen zonder de verbinding met het Hoofd van zijn lichaam.

Natuurlijk moet worden erkend dat het functioneren van de kerkelijke eenheid complex is, wanneer ook interkerkelijke verhoudingen een rol spelen, die verschillend gewaardeerd worden. Ze staan voor gebrokenheid, voor pijn, binnen en buiten de kerk. Laten de spanningen ons echter niet van het geestelijke spoor van Christus, door de Heilige Geest, afbrengen, maar eerder het gebed en de gemeenschap met Hem en met elkaar doen zoeken!

3.2.3 *De kerk is heilig*

Dat de kerk *heilig* is, slaat niet op haar hoge morele kwaliteit, maar voor alles op het feit, dat de kerk niet van mensen is, maar aan de heilige God toebehoort. Ze is afgezonderd van de zonde en van de wereld en toegewijd aan Zijn dienst. Het woord heilig herinnert ons er dus gedurig aan dat de kerk niet van ons mensen is. Ze is het heilige volk van God, het lichaam van Christus dat heilig is, en

de tempel van de Heilige Geest. Dat is een gegeven, een gave van God, maar het is tegelijk een waarschuwing om niet met de kerk om te gaan op een wereldse manier, alsof we aan onze eigen regels en inzichten genoeg hebben. Het gaat dus zowel over de norm voor als de wijze van ons leven in de kerk. In heel ons kerkelijk leven zal herkenbaar moeten zijn, 'dat de Heere op aarde een volk heeft dat Hem toebehoort'.¹³

Hoe belangrijk is het voor de leden van de kerk dit ook met een leven in heiliging te verbinden. Daarin gaat het niet maar om het volgen van regels volgens Gods wetten, maar om een leven met Christus, in de navolging van Hem die ook ons voorbeeld is, om het groeien naar volwassenheid in gemeenschap met de Heere Jezus Christus. In een aansporing tot heilig leven in 1 Thessalonicenzen 4:1-12 staat het ernstige woord: 'wie dit verwerpt, verwerpt niet een mens, maar God.' (vs 8). Niet voor niets vinden we in dit stuk, dat het gaat over God (1,3, 5 en 7), over de Heere Jezus (1 en 6), en de Heilige Geest. Het gaat voortdurend over de relatie met de Drieenige God in heel ons doen en laten. De grens van de heiligheid wordt niet 'ergens' bereikt, maar in die relatie. Wanneer namelijk de norm die Hij in Zichzelf gegeven heeft niet meer serieus genomen wordt. Er is geen heiligheid dan in het *kennen* van de Heere. Deze norm zou doorgetrokken kunnen worden naar de kerk: waar de kerk niet de ultieme autoriteit van Gods eigen openbaring hanteert, die we in de Schriften hebben ontvangen, daar vervreemdt de kerk van haar eigen identiteit.

Dat in *NGB* art. 29 in het kader van het spreken over de kenmerken van de ware kerk ook de kenmerken van de ware christenen uitgelegd worden, is van belang voor het begrip van de heiligheid van de kerk! Want zo zijn dus onze manieren in de kerk, en op voorbeeldige wijze ook in kerkelijke vergaderingen. Vanzelfsprekend dat ambtsdragers - ooit door Martin Bucer 'het betere deel van de kerk' genoemd - dus voorbeelden van heiliging zijn.

Dat de kerk niet zonder zonden en gebreken is, is daar niet mee in strijd. Zij leeft van de vergeving der zonden. In de functionering van de kerkelijke vermaning en tucht zal nooit de liefde kunnen

13 Van Genderen/Velema, *Beknopte gereformeerde dogmatiek (BGD)*, 649.

ontbreken. Een kerk van louter wedergeborenen willen hebben leidt tot sektarische krampachtigheid en maar al te vaak *schijnheiligheid*.

3.2.4 *De kerk is katholiek*

De gemeente, gegrond op het fundament van apostelen en profeten, is katholiek. Dat wil zeggen: zij is altijd en overal diezelfde kerk. Zoals de Heere, Schepper van hemel en aarde, boven alle grenzen van tijden en plaatsen Dezelfde God is, zo is zijn gemeente over alle grenzen van tijd en ruimte heen de ene katholieke kerk.

De katholieke kerk is de ware kerk. Een plaatselijke kerk is daarom katholiek, omdat zij verbonden is met Christus en met de andere kerken. Ze is te onderscheiden van ketters en scheurmakers. Katholiek is daarmee een kwantitatief begrip. De ene kerk is katholiek, want zij is universeel. Christus vergadert Zich 'van het begin der wereld tot het einde uit de gehele mensheid een gemeente' (HC zondag 21) – dat is het kwantitatieve aspect. Daaraan is inherent, dat eenheid met andere kerken - ook in andere delen van de wereld - wordt gevonden in geloof en belijden, terwijl er heel wat verschillen in gewoonten en cultuur worden gezien.

Het begrip katholiek is echter ook een kwalitatief begrip. Het slaat op de openbaring die voor alle tijden en plaatsen aan de kerk gegeven is. De katholieke kerk zal dan ook trouw moeten zijn aan haar wezen.

Bij discussies in de kerk over de vraag of iets een afwijking is van het heilige wezen van de kerk, kan het woord katholiek in kwalitatieve zin goed gebruikt worden: Is iets anders/nieuws wat voorgesteld wordt katholiek, of is het een vervreemding van het katholieke geloof? 'Christus vergadert Zich een gemeente, tot het eeuwige leven uitverkoren, door Zijn Geest en Woord in de eenheid van het ware geloof' (HC zondag 21) – dat is het kwalitatieve aspect.

Bij dergelijke discussies houdt de katholiciteit van de kerk ook in, zoals Van Genderen zegt, 'dat wij willen leven uit de volheid die in Christus gegeven is, en willen groeien naar de volheid, en dat met alle heiligen samen (Ef. 3:14-18). Het wil ook zeggen, dat wij strijden tegen eenzijdigheden, van welke aard ook, en streven naar alzijdigheid.' (...) 'Wij mogen geen kerken of christenen uitsluiten

die Hij niet uitsluit, maar ook niet insluiten wat Hij niet insluit.¹⁴ We zijn hiermee bij wat eerder werd aangehaald uit een synodaal rapport, dat er onderscheid moet worden gemaakt tussen wat bij de normatieve identiteit van de kerk behoort, en datgene wat bij de niet-normatieve identiteit van de – of van een – kerk behoort. Alleen dat normatieve is legitiem als uitgangspunt van eenheid en verscheidenheid.¹⁵

Dit brengt ons ook bij het vierde aspect, namelijk de apostoliciteit van de kerk.

3.2.5 De kerk is apostolisch

De kerk is lichaam van Christus. Ze is immers gegrond op Zijn werk. De apostelen, oog- en oorgetuigen van Christus in zijn werk en zijn onderwijs, hebben van Hem getuigd met het door de Heilige Geest aan hen Zoals bij elk van de genoemde eigenschappen van de kerk, geldt ook bij de apostoliciteit, dat de relatie met Christus er in doorklinkt. geschonken gezag. Ze waren afgezanten van Christus onder de belofte van de Heiland: ‘als iemand hem ontvangt die Ik zal zenden, ontvangt hij Mij, en wie Mij ontvangt, ontvangt Hem Die mij gezonden heeft.’ (Joh. 13:20).

Op het fundament van het onderwijs van de apostelen werd de kerk gebouwd (Hand. 2:42). En dat onderwijs hebben wij ontvangen in de Heilige Schrift. Daarbij blijven maakt de kerk tot op heden en tot de terugkomst van Christus, apostolisch. Dat omvat niet alleen het Nieuwe, maar ook het Oude Testament.

Dat onderwijs is de essentie van het geloof van de kerk, dat door alle generaties wordt doorgegeven en bewaard. Daarin is de waarheid vervat die in Christus vast is, zodat daarin ook de norm gelegen is om tussen waarheid en dwaling te onderscheiden.

De belofte van Christus voor zijn hemelvaart: ‘Ik ben met u al de dagen, tot de voleinding van de wereld. Amen’ (Matth. 28:20) omvat de belofte van de Heilige Geest, die de weg zal wijzen in heel de waarheid. Immers, ‘Hij zal niet vanuit Zichzelf spreken, maar wat Hij gehoord zal hebben, zal Hij spreken, en de toekomstige dingen zal Hij u verkondigen. Die zal Mij verheerlijken, want Hij

14 BGD, 653.

15 *Zoeken naar kerkelijk eenheid*, 28-31.

zal het uit het mijne nemen en het u verkondigen' (Joh. 16:13-14). In geconcentreerde vorm is juist de belijdenis van de apostoliciteit van de kerk van groot belang bij discussies over de identiteit, het onderscheidingsvermogen en de grenzen van de kerk. In de apostoliciteit gaat het immers over de normen waaraan de kerk gebonden is. De continuïteit van de kerk op haar weg naar de toekomst zal gedragen moeten zijn door de trouw aan haar fundament. Heel wat dwaalwegen hebben zich voorgedaan. In de tijd van de Reformatie moest er gekozen worden. Later werd onder invloed van de Verlichting de weg van de rede een norm. Als tegenhanger ontstond er in de 19e eeuw een gevoelsmatig ervaren religiositeit als norm voor wat waar en echt is. Terugkeer is geboden naar het geloof in Christus, dat leeft van de erkenning dat de waarheid buiten ons, in Hem, ligt, en dat zich gebonden weet aan het Woord dat van Hem getuigt.

Hoe zijn door de leiding van Gods Geest zowel de waarheid van de Schriften als de liefde van God in Christus door de Geest altijd weer de ijkpunten om de koers van de ene, heilige en katholieke kerk vast te houden. Dat daarbij soms (moeilijke) discussies nodig zijn, moet ons niet bevreemden.

Waar het telkens weer fout ging, was waar naast of in plaats van Christus iets anders de norm werd. Of waar naast of in plaats van Christus en Gods Woord de autoriteit in een mens en in een kerkelijk instituut werd gezien.¹⁶

De kerk staat niet boven, maar onder de Heilige Schrift.

3.3 Lichaam van Christus

3.3.1 Een woning van God, in de Geest

Op indrukwekkende wijze wordt door de apostel Paulus aan de gemeente van Efeze onderwijs gegeven in de eenheid van de kerk. De spanning tussen gelovigen uit Israël en uit de heidenen is hoog opgelopen. Zie de vergadering van de apostelen in Jeruzalem (Hand. 15) en het hoogopgelopen conflict in de gemeenten van Galatië. Partijen sluiten elkaar uit. Er is daar sprake van een 'ander evangelie', waarover de apostel een vervloeking uitspreekt! (Gal. 1:8-9). Er kan een situatie ontstaan, waarbij een wettische leer aangaande

16 Zie wat in NGB art. 29 over de valse kerk wordt gezegd.

het heil die anderen uitsluit, juist buitengesloten moet worden. Een buitensluiting die boven Christus uitgaat (de eis van besnijdenis voor gelovige heidenen) maakt de kerk kapot. En dan is het apostolisch spreken, op gezag van Christus (Gal. 1:1), onverbiddelijk!

Opgemerkt moet worden, dat het hier gaat om de bestrijding van een dwaling die in de gemeente *dreigt* vaste voet te krijgen. Er is sprake van tucht op de grens van de kerk. Er worden broeders krachtig teruggeroepen, nog niet buitengesloten. Dat is wel duidelijk in het conflict over de houding van Petrus!¹⁷

In wezen gaat het onderwijs in de brief aan Efeze over hetzelfde, maar dan met een indringend inzicht in de eenheid van het lichaam van Christus (Ef. 2 en 3). Heidenen, voorheen zonder Christus, zonder God en zonder hoop (Ef. 1:12), zijn nu in Christus dichtbij gekomen. Er is in Hem geen scheiding meer tussen heidenen en Joden. Er is één lichaam, de kerk, waarvan Jezus Christus Zelf de hoeksteen is, en zo ontstaat daar een heilige tempel in de Heere - in Christus dus - en dan volgt: 'op Wie ook u mede gebouwd wordt tot een woning van God, in de Geest.' (Ef. 2:19-22).

Indringend wordt de eenheid van de kerk hier betuigd. De drie-enige God heeft op aarde geen twee woningen, Christus is maar één hoeksteen, en de Heilige Geest heeft geen twee tempels.

Hoe graag en hoe dikwijls is onder ons het goed recht van 'onze' kerk-gemeenschap uiteengezet, en duidelijk gemaakt, dat wij toch de ware kerk zijn. Zal echter het belijden van die ene woonplaats van God in deze wereld, aan de Efeziërs verkondigd tegen de achtergrond van een zeer diep conflict in de apostolische kerk, ons niet bescheiden maken? Dienen wij niet eerst op de knieën te gaan vanwege de verscheurdheid van onze kerk? En moeten wij niet eerst ons eigen kerkelijk leven toetsen aan de gezindheid van Christus? Juist in de huidige verscheurdheid van Gods kerk binnen en buiten de CGK moeten we elke keer dat we spreken van 'onze kerk' maar snel de hand op de mond leggen.

3.3.2 *Het lichaam en het Hoofd*

Bij wat over de drie-enige God wordt gezegd in verband met de kerk valt op hoe dat alles *in Christus* is. In de Zoon heeft God Zich

¹⁷ Gal. 2:11-14.

een gemeente uitverkoren (Ef. 1:4). In Hem heeft God Zich voor de verzoening van onze schuld over *zondaren* neergebogen, ja, toen wij *zwak* waren, en *goddeloos*, en *vijanden* (Rom. 5:6-10). De hele volheid van de drie-enige God klinkt dan ook mee, wanneer de kerk *lichaam van Christus* heet.

De gemeente die het meest verscheurd werd door partijschappen, moest horen: 'Is Christus verdeeld?' (1 Kor. 1:13). Een retorische vraag die impliceert dat ook het lichaam van Christus niet verdeeld kan zijn. Dat is niet alleen niet legitiem, het kan gewoon niet. In 1 Kor. 12, waar het ook over het ene lichaam gaat, met de vele leden, staat het nog een keer bijzonder pregnant: 'Want zoals het lichaam één is en veel leden heeft, en al de leden van dit ene lichaam, hoewel het er veel zijn, één lichaam zijn, zo (is het) ook (met) Christus.' (1Kor. 12:12). Er staat niet: 'zo ook het lichaam van Christus', maar: 'zo ook Christus'. Met andere woorden: Als we het over het lichaam van Christus hebben, hebben we het over de Heere Jezus Christus Zelf. Hij Zelf *is* de identiteit van zijn lichaam, de kerk.

Dit mag ook op andere plaatsen worden bedacht, waar het gaat over het Hoofd en de leden van het lichaam.

Wij zijn als kerk met al onze kwaliteiten helemaal niets, als we onze identiteit niet in Christus hebben. Het beeld van ons paspoort maakt dat heel duidelijk. Als aanduiding van wie wij zijn is een foto van ons hoofd voldoende. Verder wordt nergens naar gekeken. Al is het hoofd maar 1/5 deel van onze lichaamslengte, het is genoeg om ons te herkennen.

Dit roept indringende vragen op. Wie zijn wij buiten Christus? Wat betekent ons christen-zijn als we in ons hart best gesteld zijn op erkenning en eer? Wat een bevrijding te midden van zoveel menselijks in onze persoon en in ons ambt, om met Paulus te mogen belijden: 'Want het leven is mij Christus' (Fil. 1:21).

In heel ons ambtelijk werk in de kerk zal deze houding ook in de stijl van ons spreken en handelen moeten blijken. Ook daar besteedt de Schrift aandacht aan. Hoe scherp is het oordeel van de Heilige Geest over onze gewichtigdoenerij, als we Paulus horen zeggen: 'Laat u niet de prijs ontzeggen door iemand die behagen schept in nederigheid en engelenverering, intreedt in wat hij niet gezien

heeft¹⁸, zonder reden gewichtig doet door zijn vleselijke denken.’ (Kol. 2:18) Het gaat om een soort “nederigheid” die in feite zelfverheffing is, en gewichtigdoenerij. Opgeblazenheid staat er. Het is heel instructief voor de gemeente van vandaag, als er op volgt: ‘en zich niet houdt aan het hoofd...’

Als Christus ons Hoofd is, en daarmee onze identiteit, zullen we ons aan Hem willen houden. Alleen dan kunnen we wegblijven van een houding die dient ‘tot verzadiging van het vlees.’ (Kol. 2:23). Deze waarschuwing tegen opgeblazenheid is ook te vinden in 1 Korinthe 4:6. Daar gaat het om ‘niets te bedenken boven wat er geschreven staat, opdat niemand zich ten gunste van de een boven de ander verheft.’¹⁹

De valse lucht die in de kerk kan komen, kan zich dus zowel manifesteren bij het *zich niet houden aan het Hoofd*, als bij het *uitgaan boven hetgeen geschreven staat*. Het zich houden aan Christus, en het blijven bij de Schrift, liggen heel dicht bij elkaar.

Deze aanduidingen van wat in de kerk in negatieve zin kan gebeuren, vormen voldoende stof tot overdenking in een situatie van conflict. Bij de diepe ernst van Paulus’ apostolische vermaning was zijn geestelijke instelling herkenbaar. Het was een heel ernstig en liefdevol appel aan het hart van de broeders!

Daar mag nog een positieve gedachte naast worden gezet. Ook in de brief aan Rome had Paulus vermanend gesproken in een ethische kwestie die wel hevige twist had gebracht, maar geen scheuring waard was (Rom. 14 en 15). Zijn oriëntatie is dan ook alleen maar op het Hoofd: ‘Want ik durf het niet aan iets te zeggen wat Christus niet door mij teweeggebracht heeft.’ (Rom. 15:18).

Hoe liefdevol, en hoe wervend naar alle kanten zijn dan zijn vermaningen. Dit is de apostel die zegt: ‘Ik zou zelf wel wensen vervloekt te zijn, weg van Christus, ten gunste van mijn broeders, mijn familieleden wat het vlees betreft.’ (Rom. 9:3).

Hoe goed is het, ook als ambtelijke vergadering, ons collectief te bezinnen op de gezindheid van ons hart, en de koers te zoeken naar

18 Hier is waarschijnlijk, met John van Eck, *Kolossenzen Filémon. Weerbaarheid en recht*, Kampen 2007, pg. 163, aan de claim van het ontvangen van visioenen te denken.

19 ‘Zo NGB 51, in lijn met de SV. De HSV heeft ‘opdat niemand zich ten gunste van de een boven de ander verheft.’

het zich houden aan het Hoofd, en het niet uitgaan boven wat er staat. En dat ten gunste van elkaar.

Zou het kunnen dat we, komend van tegengestelde wegen, elkaar vooral met onze eigen (misschien wel opgeblazen...) sterkten zijn tegengekomen?

3.3.3 *Grenzen van de kerk*

In het voorgaande ligt misschien wel het meest wezenlijke opgesloten van wat de grenzen van de kerk zijn.

Die bereiken we daar waar we het Hoofd uit het oog verliezen. Waar wij onze kerkelijke normen en regelingen zonder die geestelijke oriëntatie tot uitgangspunt nemen van ons kerkelijk handelen. Of waar we proberen uit te gaan boven hetgeen geschreven staat, en daarmee in wezen het gezag van de Schrift en het Hoofd zijn van Christus relativieren. Of waar we onze positie niet in de gezindheid van Christus hebben ingenomen. Feitelijk past de karakteristiek van de valse kerk in NGB art. 29 daarbij.

Uw commissie is ervan overtuigd dat onze omgang met elkaar in de kerken – of het gebrek daaraan – grondige herziening behoeft. Het zoeken van eenheid met andere kerken is in het verleden steeds in het besef geweest dat dat naar de norm van Schrift en belijdenis geboden is. Er was de erkenning dat het lichaam van Christus niet samenvalt met ‘onze’ Christelijke Gereformeerde Kerken. Daarin werd verdisconteerd, dat in ons besef van de identiteit van de kerk gerekend moet worden met niet-normatieve elementen, die ondergeschikt zijn aan de normatieve identiteit van de kerk – in Christus. Tegelijk gaf dit zoeken naar eenheid altijd interne spanningen, zelfs zo dat een eerst aanbevolen richting naar meer eenheid werd afgevoerd met het argument, ‘dat de kerken het op dit moment niet kunnen dragen.’²⁰

De grenzen van de kerk, en dus ook van een kerkverband, zullen moeten worden gezien in het licht van Christus. Wij mogen en moeten wat van ons is stellig relativieren, niet wat van Christus is. In tijden van spanning zal dat moeten betekenen dat we van onszelf en elkaar de bereidheid vragen alles van ons bij de Heere Jezus

Christus in te leveren. We zullen alleen Hem, en Wie Hij voor zijn kerk is, moeten overhouden.

Een diep besef van de voorlopigheid van onze kerkgeschiedenis, en ons kerkverband, mag ons wel vervullen. Daar kan echter niet aan gekoppeld worden dat wij daar zelf wel over kunnen regeren. De Heere heeft ons in het geloof, in het Woord, in de ambten en in de sacramenten zoveel gegeven, dat wij ervoor moeten waken ook maar één stap te zetten op basis van enig initiatief los van Hem.

Die weg gaat parallel aan de weg waarvan de apostel Paulus getuigde: 'Maar wat voor mij winst was, dat heb ik om Christus' wil als schade beschouwd.' (Fil. 3:7)... Binnen deze geestelijke kaders zal ook het omgaan met de kerkelijke tucht gestructureerd moeten worden.²¹ Alleen op dat spoor was Paulus in staat om ook anderen terecht te wijzen: 'dat u zelf ook vol bent van goedheid, vervuld met alle kennis, in staat ook elkaar terecht te wijzen' (Rom. 15:14). Zo gaat het ook over 'trouwe mensen die bekwaam zijn om ook anderen te onderwijzen' (2 Tim. 2:2). Aan Titus schrijft de apostel hoe iemand moet zijn, die in staat zal zijn om anderen te bemoedigen door het gezonde onderwijs en ook de tegensprekers te weerleggen (Titus 2:9). Er zit nog wel wat meer in de beschrijving van zulke oudsten en voorgangers, waar wij allen een spiegel en veel genade bij nodig hebben (Titus 2:6-9).

3.4 Enkele toepassingen op de actuele situatie

Op grond van bovenstaande bezinning kunnen we een aantal hieruit voortkomende consequenties formuleren.

1. Een plaatselijke kerk zal niet functioneren zonder de betrokkenheid van andere kerken met welke we in een kerkgemeenschap samenleven. Dat houdt in: de mogelijkheid van gezamenlijke projecten (zending, opleiding etc.), en ook ondersteuning, bemoediging, onderlinge verantwoording in het licht van Schrift en belijdenis, en tevens correctie en vermaning in liefde, in de gezindheid van Christus. Dat laatste zonder te hoeven streven naar gelijkvormigheid in alles.
2. De kerk – die naar haar wezen zichtbaar is – wordt bij haar

21 Zie hieronder § 4.

eenheid bewaard doordat allen in het lichaam van Christus zich onderwerpen aan haar onderricht en tucht om ‘de hals te buigen onder het juk van Jezus Christus en de broeders te dienen in de opbouw van hun geloof...’ (NGB art. 28).

3. Ons hele belijden aangaande de kerk heeft betrekking op de zichtbare kerk.
4. Ook de ‘organisatie’ van de kerk draagt een geestelijk karakter. In NGB art. 30 is sprake van de ‘geestelijke politie’ of ‘geestelijke orde’. Daarin gaat het om een karakterisering van het ambt zoals de Bijbel dat leert (bijv. 1 Timotheüs 3).
5. Naarmate er reden is tot vermaning – zoals in de eerste brief aan Korinthe! – is het opmerkelijk juist in dat verband de norm van de liefde te horen, in 1 Kor. 13. *Begrijpelijk* omdat de gemeente ook daar (!) bestaat uit ‘geheilgden in Christus Jezus, geroepen heiligen...’ (1 Kor. 1:2), en *noodzakelijk* omdat het geheim van het functioneren van de gemeente alleen in het Hoofd te vinden is. Hoogst ernstige vermaning en liefde zijn niet elkaars tegengestelde.
6. Er dient over gesproken te worden of in het licht van de norm van de Heilige Schrift en de confessie de grenzen van ons kerk-zijn in het geding zijn.
7. Ons verscheurde bestaan als kerken in diverse ‘denominaties’ zal ons voor Gods aangezicht ootmoedig moeten maken tot in het stof. Zo heeft de Heere ons als kerk zijn lichaam niet gegeven. Er kan ook niet in berust worden.
8. Deze verscheurdheid, zichtbaar tot binnen ‘onze’ kerkgemeenschap, zichtbaar in een al of niet uitgesproken veroordeling van broeders en zusters, van gemeenten en van kerkelijke vergaderingen, valt onmogelijk te rijmen met het wezen van de kerk.
9. Het is essentieel dat de Kerkorde gehanteerd wordt in de gezindheid van Christus. Dat is overigens niet hetzelfde als vreesachtigheid en zwakte. Zie 2 Timotheüs 1:7.
10. Bij verschillend verstaan van de Schriften zal de vraag een rol moeten spelen, of het
 - a. gaat om een zaak waarbij overeenstemming noodzakelijk is, omdat Christus en het heil door Hem in het geding

- zijn, zoals in Galaten 1 en 2 e.v.; of
- b. gaat om een zaak waarin verschillen niet wezenlijk zijn, maar wel gevoelig kunnen zijn, zoals bij de sterken en de zwakken in Romeinen 14 en 15, en 1 Korinthe 8.
11. In beide gevallen zal de broederlijke verhouding in de kerk wel van zeer groot belang zijn voor de houding t.o.v. elkaar.
 12. Bij discussies rond vrouw en ambt speelt het verschil tussen een verschillende Schriftvisie en een verschillend Schriftverstaan herhaaldelijk een rol. Ook in die discussie zijn we geroepen de eenheid te zoeken in de band aan het Hoofd, zonder dat er van relativering van het Schriftgezag sprake is.
 13. Alle genoemde consequenties hebben – waar ze een oproep tot zelfreflectie bevatten – een dubbel adres: geen partij in de kerk is uitgezonderd.

4. Het kerkverband

4.1. *Het principiële uitgangspunt*

Het Nieuwe Testament biedt geen blauwdruk voor een georganiseerde vorm van samenwerking in de vorm van een kerkverband. Toch willen we ons in het denken en spreken over het kerkverband laten leiden door principes die de Schrift ons aanreikt.

Al vroeg na het ontstaan van de eerste nieuwtestamentische gemeenten zag men er de noodzaak van in om samen te komen met christenen uit andere plaatsen. Het in Handelingen 15 beschreven apostelconvent is daarvan een bekend voorbeeld. Omdat in de gemeente in Antiochië een discussie gaande was over de vraag of gelovigen uit de heidenen net als de gelovigen uit de Joden besneden moesten worden, besloot men deze kwestie aan de gemeente in Jeruzalem voor te leggen. Daar werd in gezamenlijkheid met de apostelen, ouderlingen en de gemeente over de kwestie gesproken, waarna men een besluit nam die vervolgens aan de gemeente in Antiochië bekend werd gemaakt.

Dit apostelconvent kan als legitimatie dienen voor het samenkomen van plaatselijke gemeenten in een meerdere vergadering, hoewel sommigen deze gedachte weerleggen door erop te wijzen dat de gemeente van Antiochië zich specifiek richtte tot het in Jeruzalem aanwezige *apostolisch* gezag.²² In ieder geval wordt duidelijk dat men, waar men in de plaatselijke gemeente stuitte op een kwestie die niet afdoende beantwoord kon worden, medegelovigen raadpleegde om in de onderhavige kwestie door gezamenlijk gebed en overleg tot overeenstemming te komen.

In het nieuwtestamentische spreken tot de gelovigen zijn de geadresseerden altijd concrete, plaatselijke gemeenten en christenen. Toch worden ook woorden gesproken over en tot de gemeente die het plaatselijke niveau overstijgen. De Kerk als lichaam van Christus is groter en veelomvattender dan de individuele gemeente. Ook in de eerste christelijke gemeenten is dat besef van verbondenheid aan elkaar doorgedrongen, getuige de groeten en zegenbeden die over en weer gedaan worden en de apostolische brieven die door

22 A.M. Brouwer, *De kerkorganisatie der eerste eeuw en wij*, Baarn: Bosch & Keuning, 1937, 39-43.

gemeenten aan elkaar doorgegeven werden (Rom. 16:16; 1 Kor. 1:2; 1 Kor. 16:19; 2 Kor. 1:1; 2 Kor. 13:12; Fil. 4: 21-22; Kol. 4:16; 1 Tess. 5:26-27; Openb. 2 en 3).

Waar wederzijdse herkenning van elkaar in Christus is, daar bestaat de opdracht (bijv. 1 Kor. 12:12-27) en het gebed van de Heere Jezus uit Joh. 17:21 om ook in die gezamenlijkheid tot eer van Hem en tot opbouw van elkaar een band te vormen. Efeze 4 spreekt over de ambten die de opbouw van het lichaam van Christus dienen en *allen tot de eenheid van het geloof* brengen (vers 12 en 13). En in vers 16 volgt daarop:

‘Van Hem uit wordt het *hele* lichaam samengevoegd en bijeengehouden door elke band die ondersteuning geeft, overeenkomstig de mate waarin ieder deel werkzaam is. Zo verkrijgt het lichaam zijn groei, tot opbouw van zichzelf in de liefde.’

Al deze Bijbelse gegevens laten zien hoezeer het tot opbouw van de gemeente en tot verheerlijking van het Hoofd is wanneer aan de verbondenheid met de kerk op andere plaatsen handen en voeten gegeven wordt. Het is een oud-christelijk gegeven dat de kerk zich niet alleen plaatselijk, maar evenzeer bovenplaatselijk als één kerk manifesteert.

4.2. *De historische ontwikkeling*

Het strekt (voor dit moment) te ver om uitgebreid op de Nederlandse kerkverbandelijke ontwikkelingen sinds de tijd van de Reformatie in te gaan. Wél is het hier van belang om op te merken met welke vanzelfsprekendheid de diverse plaatselijke gereformeerde kerken vanaf de 16e eeuw aansluiting en samenwerking zochten met elkaar. Zij achtten het onmisbaar om de gegeven eenheid in het geloof gestalte te geven door met elkaar een kerkverband te vormen. Zij is ‘de betuiging van de onderlinge verbintenis en van de eenheid der kerken’, aldus artikel 2 van de Synode van Emden (1571). Tijdens deze synode werd een eerste kerkenordering vastgesteld, waarin primair de kerkelijke orde van de plaatselijke gemeenten, maar ook de samenwerking van deze plaatselijke gemeenten in een breder verband werden vastgesteld. Deze kerkorde vormt tot op vandaag het uitgangspunt van kerkorden in verscheidene kerkverbanden van gereformeerd belijden in Nederland. Als voornaamste

beweegeten werd voor deze kerkorde aangevoerd ‘dat de kerkelijke eenigheid van alle gereformeerden zou strekken ter eeren Godes almachtich ende tot opbouw in Syner Lieve Gemeijnte’ en dat zij daardoor ‘Gode almachtich een seer welgevallich werk ende dienst doen sullen’. Door de gezamenlijke uitgangspunten voor het kerkzijn op plaatselijk en bovenplaatselijk niveau in de kerkorde vast te stellen, beoogde men dus de onderlinge eenheid en opbouw te bevorderen, en zo alle werk in de kerk op een voor God welbehaaglijke manier te verrichten.

Ten aanzien van het vormen van een kerkverband kan al snel de *menselijke* handeling en de *keuze* tot het zoeken van een eenheid centraal komen te staan; toch moet ook in dit opzicht voortdurend worden beseft dat de eenheid van de kerk een gave van de Heere is. Niet de mens realiseert kerkelijke eenheid, maar die eenheid is in Christus een gegeven én vervolgens een opdracht. Op die principiële wijze moet ook de samenwerking binnen het kerkverband bezien worden: als het beantwoorden aan het bevel van Christus om de eenheid van de kerk, ook in organisatorisch opzicht, tot uitdrukking te laten komen.²³

4.3. *Uitgangspunten van het presbyteriaal-synodale kerkstelsel*

Zo ontwikkelt zich een verband van kerken dat aan elkaar verbonden is door een gezamenlijke identiteit in Christus, het fundament van Schrift en belijdenisgeschriften deelt en daarnaast gezamenlijke afspraken heeft gemaakt waaraan de plaatselijke gemeenten zich houden. Kenmerkend voor de kerkstructuur zoals die door Emden/Dordrecht werd vastgesteld, is a) de principiële zelfstandigheid en vrijheid van de plaatselijke gemeente, en b) de bevoegdheid om in meerdere vergaderingen het welzijn en de onderlinge verbondenheid te bevorderen door gezamenlijk ordeningen vast te stellen.²⁴ Op deze beide aspecten wordt nu nader ingegaan.

23 A. van Harten-Tip, *De Dordtse kerkorde 1619. Ontwikkeling, context en theologie*, Utrecht Kok Boekencentrum, 2018, 226-229; W. Silfhout, *Gereformeerd Kerkrecht in kort bestek*, Houten: Den Hertog, 2010, 57-58.

24 H. Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht II. Het recht der kerken in de practijk*, Kampen: Kok, 1934, §58.

4.3.1 *Het primaat bij de plaatselijke kerken*

De zelfstandigheid van de plaatselijke gemeente ten opzichte van het kerkverband is in de gereformeerde traditie, de historische ontwikkeling en hedendaagse gereformeerde literatuur altijd nadrukkelijk vooropgesteld. De gemeente is kerk in zichzelf, niet krachtens het kerkverband. Zij wordt geleid door de eigen kerkenraad, niet door een meerdere vergadering of hoger bestuur. Kerkrechtelijk gesproken bevordert een kerkverband dus het *welwezen* van de kerk, maar is het niet essentieel voor het *wezen* ervan.²⁵ Deze uitspraak is geenszins bedoeld om de noodzaak van kerkelijk samenleven op bovenplaatselijk niveau te bagatelliseren of zelfs te veronachtzamen, maar wil de zelfstandigheid van de plaatselijke gemeente beschermen tegenover machtsinvloeden van hogere organen, zoals men die in de kerk vóór de Reformatie ondervonden had. Het is niet voor niets dat dit principe tot op de dag van vandaag in de kerkorde van de Christelijke Gereformeerde Kerken verwoord staat in artikel 85: ‘Geen kerk zal over andere kerken, geen ambtsdrager over andere ambtsdragers, op welke wijze ook, heersen.’ De Franse gereformeerde kerkorde van 1561 formuleerde dit uitgangspunt al, en evenzo gebeurde dat tijdens de Synode van Emden (1571). Sterker nog, bij deze kerkorden vormt het anti-hiërarchisch beginsel de grondtoon en het uitgangspunt van al het andere, getuige het feit dat deze bepaling als artikel 1 de boeken inging.

Het is dus de taak van het kerkverband om het welzijn van de plaatselijke gemeenten te dienen en de onderlinge eenheid te bevorderen. ‘Het kerkverband is dan ook niets anders dan een georganiseerde vorm van ondersteuning’,²⁶ aldus H.J. Selderhuis. Die ondersteuning kan financiële steun aan noodlijdende of kleine gemeenten betekenen, maar ook betrekking hebben op het geestelijk welzijn van de gemeente. Een voorbeeld daarvan vormen de samenkomsten in classes, waar men elkaar kan adviseren inzake plaatselijke kwesties. Ook de vanuit de classes georganiseerde kerkvisitaties dienen het welzijn van de gemeenten, die via die weg geadviseerd, maar ook vermaand of opgescherpt kunnen worden wanneer daar aanleiding

25 H. Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht II*, §59.

26 H.J. Selderhuis (red.), *Handboek Gereformeerd kerkrecht in kort bestek*, Heerenveen: Groen, 2019, 12.

toe is. Met de ‘ondersteuning door het kerkverband’ is zodoende van alles bedoeld wat eigen is aan het karakter van de kerk als gemeente van Christus.

Het kerkverband moet de plaatselijke gemeenten *ondersteunen*, maar niet *overheersen* (art. 85 KO). De bevoegdheden van de plaatselijke kerk mogen niet onnodig ingeperkt of ondermijnd worden. Dit werpt de vraag op hoever de taken en verantwoordelijkheden van het kerkverband dan wél strekken, en in welke zaken de onderlinge eenheid van de aangesloten kerken onmisbaar is. Dit brengt ons bij het tweede kenmerkende aspect van het presbyteriaal-synodale kerkstelsel, namelijk de samenkomst in meerdere vergaderingen.

4.3.2 *Meerdere vergaderingen*

Naast de fundamentele zelfstandigheid van de plaatselijke gemeente komt men binnen een kerkverband samen in meerdere vergaderingen. Nadrukkelijk klinkt hierin het woord ‘meerder’, niet ‘hoger’ of ‘machtiger’. Het wil zeggen dat op een dergelijke vergadering méér kennis is verzameld uit meerdere kerken. Daarom is een op meerdere vergadering genomen besluit ook van groot gewicht. Van deze meerdere vergaderingen geldt dat zij een afgeleid gezag hebben, omdat de kerkenraden een deel van hun zelfstandigheid afstaan door zich te onderwerpen aan de beslissing van de meerdere vergadering.²⁷ In meerdere vergaderingen komen afgevaardigden van de plaatselijke kerkenraden, regionale classes of particuliere synodes bijeen. Tijdens deze samenkomsten kan men elkaar consulteren, adviseren, bemoedigen, ondersteunen en vermanen. Daarnaast kan men in gezamenlijkheid besluiten nemen die vervolgens van kracht zijn in alle plaatselijke kerken die in de vergadering vertegenwoordigd zijn.

Een meerdere vergadering is niet in allerlei willekeurige kwesties de aangewezen gelegenheid tot het nemen van beslissingen. In de volgende zaken is een meerdere vergadering overeenkomstig artikel 30 van de kerkorde de geëigende samenkomst voor het nemen van besluiten:

27 *Zoeken naar kerkelijke eenheid*, 17.

- slechts kerkelijke zaken, dus geen wereldlijke, politieke, economische, wetenschappelijke en literaire zaken zullen tijdens een kerkelijke vergadering behandeld worden;
- zaken die in de mindere vergadering niet afdoende kon worden afgehandeld, zoals bijvoorbeeld appelzaken;
- zaken die behoren tot de kerken van de meerdere vergadering 'in het algemeen', zoals bijvoorbeeld zending, predikantenopleiding en emeritikas.²⁸

In de kerkorde, noch in de aanvullende bijlagen wordt nader gepreciseerd wat behoort tot de kerken van de meerdere vergadering 'in het algemeen'. W. Silfhout vult dit in door te wijzen op grootschalige instellingen en projecten die een gemeente niet op eigen initiatief kan ontplooiën; H. Bouwman voegt daaraan toe het 'vaststellen en handhaven van de belijdenis en de kerkenordering, het maken van bepalingen omtrent de inrichting van den eeredienst en het vaststellen der formulieren van Doop, Avondmaal etc.'²⁹ Het moge duidelijk zijn dat lastig vast te stellen is welke zaken *precies* tot de kerken van de meerdere vergadering 'in het algemeen' behoren, en welke in de vrijheid van de plaatselijke gemeenten gelaten mogen/moeten worden. De praktijk leert dat verschillende kerkverbanden die het presbyteriaal-synodale kerkstelsel hanteren, daarin uiteenlopende afwegingen maken.³⁰

4.3.3 *Verhouding plaatselijk-bovenplaatselijk*

Het kerkverband staat dus ten dienste van de plaatselijke gemeenten, bestaat bij de gratie van deze plaatselijke gemeenten en beoogt de onderlinge eenheid en herkenning te bevorderen. Toch hebben ook de plaatselijke gemeenten een verantwoordelijkheid jegens het kerkverband. Door hun vrijwillige toetreden tot/deel uitmaken van een breder verband leveren zij een gedeelte van hun eigen vrijheid en zelfstandigheid in; namelijk aangaande die zaken waarover in meerdere vergaderingen besluiten genomen worden. Het woord 'vrijwillig' betekent niet dat een kerkenraad per genomen besluit

28 W. Silfhout, *Gereformeerd kerkrecht in kort bestek*, 83-84.

29 H. Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht II*, 210.

30 Een voorbeeld daarvan vormt het kerkverband van de Protestantse Kerk in Nederland, dat eveneens een presbyteriaal-synodale structuur hanteert.

bepaalt of hij zich er wel of niet aan wil onderwerpen; het gaat hier om een op voorhand afdragen van een deel van de zelfstandigheid. Men doet dit in een geest van vertrouwen, in het besef dat niemand zelf de wijsheid in pacht heeft en plaatselijke kerken de wijsheid en het inzicht van andere gemeenten vaak hard nodig hebben. Vrijwilligheid betekent in dit opzicht het tegenovergestelde van 'dwang' en beoogt een uiting van onderling vertrouwen te zijn. Wanneer men met een beroep op de vrijwillige toetreding tot het kerkverband een onderwerping aan genomen besluiten wil afdwingen, slaat men evenzeer de plank mis als wanneer men zich met een beroep op de vrijwillige toetreding niet wil conformeren aan een in meerdere vergadering genomen besluit.

Enerzijds dient men er hierbij voor te waken dat de meerdere vergaderingen niet overheersen door zich uit te spreken over zaken die de plaatselijke gemeenten zelf kunnen afhandelen; anderzijds is het de verantwoordelijkheid en plicht van de plaatselijke gemeenten om zich, ook wanneer de onderlinge verschillen groot zijn, op een dienende en geestelijke manier tot elkaar en het kerkverband als geheel te verhouden, opdat de eenheid van het geloof, die ver boven de lokale situaties uitgaat, tot uitdrukking gebracht wordt.

Hiertoe dient ook het ondertekeningsformulier dat binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken in gebruik is en door ambtsdragers ondertekend wordt. Men belooft daarbij 'in alles te handelen naar de geldende kerkorde en de verdere bepalingen en besluiten van de Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland'. Op deze manier dient de onderlinge eenheid bevorderd te worden. Bij de plaatselijke gemeenten rust de verantwoordelijkheid om daaraan te beantwoorden. Ze zijn immers in Christus aan elkaar verbonden, rusten op hetzelfde fundament en delen dezelfde roeping om zich als lichaam van Christus in de wereld te manifesteren.

4.4. Andere stelsels van kerkregering

Binnen een kerkverband dat dit presbyteriaal-synodale kerkstelsel hanteert, dient men dus altijd met twee woorden te spreken. Het kerkverband dient en ondersteunt de plaatselijke gemeenten, en de plaatselijke gemeenten leveren een deel van hun vrijheid in ten gunste van de meerdere vergadering.

Hierin onderscheidt het presbyteriaal-synodale stelsel zich enerzijds van een hiërarchisch kerkstelsel en anderzijds van een congregationalistisch kerkstelsel. Het hiërarchische stelsel hanteert een top-down structuur, waarbij de plaatselijke gemeenten eerder als ‘deel van het geheel’ beschouwd worden dan als een verband van fundamenteel zelfstandige plaatselijke kerken. Bij dit kerkstelsel kan de vrijheid en de eigenheid van de gemeente onder druk komen te staan, omdat de meerdere vergaderingen een hoger gezag hebben. De kerken die een congregationalistisch kerkstelsel hanteren, redeneren – evenals de presbyteriaal-synodale kerkverbanden – in sterke mate vanuit de zelfstandigheid van de plaatselijke kerken. Die zelfstandigheid gaat echter zóver dat zij de besluiten van gezamenlijke bijeenkomsten niet als bindend voor de plaatselijke gemeente hoeven te houden; veeleer vervullen deze samenkomsten een adviserende rol, zonder daarvan een bindende werking te willen laten uitgaan. Hoewel deze denkwijze een uitweg uit de huidige impasse kan lijken, is het niet anders dan een schijnoplossing, omdat het gesprek dat nodig is op deze wijze bij voorbaat wordt afgebroken. Dan wordt de breuk van Sions dochter op ’t lichtst geheeld.

Waar de zelfstandigheid van de plaatselijke gemeente in het ene geval onder druk komt te staan, loopt in het andere geval de eenheid en eensgezindheid gevaar. De presbyteriaal-synodale kerkinrichting neemt tussen deze beide kerkrechtstelsels een eigen positie in; het legt het ambtelijk gezag immers bij de kerkenraad, niet bij een hoger bestuur of bij alle gelovigen. Toch moet het zich voortdurend verhouden tot de beide andere posities. Waar plaatselijke gemeenten zich *overheerst* in plaats van *versterkt* voelen door het kerkverband, moet de meerdere vergadering zich er enerzijds – in lijn met artikel 85 van de kerkorde – van vergewissen dat zij niet te veel in de zelfstandigheid van de plaatselijke kerk is getreden. Hierbij kan verdisconteerd worden dat het presbyteriaal-synodale principe in theorie ook kan functioneren in een kerkverband dat een grotere mate van zelfstandigheid voor de plaatselijke gemeente hanteert dan binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken op dit moment het geval is. Anderzijds, waar kerkenraden de besluiten van meerdere vergaderingen niet opvolgen, is dat een onmogelijke houding jegens het kerkverband.

4.5. *Eenheid binnen het kerkverband*

Deze principiële uitgangspunten inzake het samenleven in een kerkverband roepen de vraag op welke mate van diversiteit verdragen kan worden binnen het kerkverband. Deze vraag komt vaak pas aan de orde waar zich een concrete situatie van divergerende standpunten voordoet of wanneer gemeenten zich niet aan een gezamenlijk genomen besluit willen conformeren. Dat is ook nu het geval binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken. Juist dan is het goed om terug te keren naar het gezamenlijke uitgangspunt en naar datgene wat de gemeenten binnen het kerkverband met elkaar verbindt.

H. Bouwman noemt de 'eenheid van belijdenis' als het fundament onder een kerkverband. 'Waar die eenheid gevonden wordt, behoort de kerkelijke correspondentie zich zoo breed mogelijk uit te strekken', zo stelt hij.³¹ Ook H.J. Selderhuis schrijft dat 'een gezamenlijke overtuiging over de leer van de kerk' de basis van samenwerking in een kerkverband is.³² 'De leer' van de Christelijke Gereformeerde Kerken is naast de drie oecumenische belijdenissen vervat in de drie gereformeerde belijdenisgeschriften: de Nederlandse Geloofsbelijdenis, de Heidelbergse Catechismus en de Leeregels van Dordrecht. Iedere plaatselijke kerk die het gezag daarvan erkent en de inhoud ervan uitdraagt en toepast in het kerkelijk leven kan in principe dus behoren tot de Christelijke Gereformeerde Kerken.³³ T. Brienens omschrijft de eenheid binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken als volgt: 'dat men zich samen bindt aan de Heilige Schriften als het Woord van God en aan het christelijke en gereformeerde belijden'³⁴. J.H. Velema noemt 'de overeenstemming van gevoelens over de belijdenis' als kenmerk van de CGK.³⁵ Ook in het boek *Een eeuw christelijk gereformeerd* wordt uitgebreid

31 H. Bouwman, *Gereformeerd Kerkrecht II*, §59.

32 H.J. Selderhuis, *Handboek gereformeerd kerkrecht*, 12.

33 Hierbij kan overigens opgemerkt worden dat de CGK ook andere onmiskenbare eigenschappen hebben, zoals de Schriftuurlijk-bevindelijke, persoonlijk toegepaste prediking waarin de belijdenis dient te functioneren (zie o.a. Velema, 23-24, 91-107).

34 T. Brienens, *De Christelijke Gereformeerde Kerken in Nederland*, Kampen: Kok, 2002, 80.

35 J.H. Velema, *Wie zijn wij?*, Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 1992, 62.

geschreven over de confessionele basis van het kerkverband.³⁶

Kortom, de eenheid in de leer zoals die in de gereformeerde belijdenisgeschriften is vastgelegd, moet als het fundament van het christelijke gereformeerde kerkverband worden beschouwd. Deze leer is geen set aan dogma's, maar omvat leer én leven. De belijdenis vraagt dus om een toepassing in de praktijk. Hoe die leer een concrete toepassing behoort te krijgen, zou een blijvend onderwerp van gesprek moeten zijn in de gemeente én tussen de gemeenten die tot het kerkverband behoren. Daar is immers de eenheid met elkaar bij gebaat.

De eenheid in het kerkverband is ook gediend met een gezamenlijk handhaven van de met elkaar genomen beslissingen en vastgestelde kerkordelijke bepalingen. Zoals gezegd hebben de plaatselijke gemeenten zich daaraan gebonden, omdat op deze manier de onderlinge eenheid nader gestalte krijgt en de orde en vrede in het gezamenlijk kerk-zijn bevorderd wordt (1 Kor. 14:33). Het onderdeel uitmaken van een kerkverband is niet vrijblijvend. In dit kader kan ook gewezen worden op de nauwe verbinding en wederzijdse relatie die W. van 't Spijker waarneemt tussen de (Nederlandse Geloofs) belijdenis en de (Dordtse) kerkorde. 'De belijdenis geeft de lijnen aan voor kerkordelijk denken. De kerkorde op haar beurt vergadert de kerken rondom de belijdenis', schrijft hij.³⁷ Het hoort volgens hem dus bij het presbyteriaal-synodale stelsel om de drieslag van 'Schrift, belijdenis en kerkorde' van wezenlijk belang te achten.

Toch is de binding aan de kerkorde van een ander niveau dan de binding aan Schrift en belijdenis. Er is immers een principieel verschil tussen de leer, die het fundament van het kerkverband vormt en het hart van de belijdenis raakt, en de praktische regelingen en bepalingen die binnen het kerkverband gezamenlijk worden gehanteerd – hoewel ook de binding daaraan allerminst vrijblijvend is. Ook behoort aan bovenstaande denklijn van W. van 't Spijker niet de gedachte ontleend te worden dat alle kerkordelijke bepalingen en aanvullingen daarop onlosmakelijk verbonden zijn aan of

36 H. van der Schaaf (red.), *Een eeuw christelijk gereformeerd. Aspecten van 100 jaar Christelijke Gereformeerde Kerken*, Kampen: Kok, 1992, 133-147.

37 W. van 't Spijker, (red.), *De kerk. Wezen, weg en werk van de kerk naar reformatorische opvatting*, Kampen: De Groot Goudriaan, 1990, 329.

rechtstreeks voortkomen uit de belijdenis. W. Silfhout maakt in dit kader onderscheid tussen bepalingen die rechtstreeks op Gods Woord gegrond zijn en bepalingen die voor de goede orde in de kerk zijn vastgelegd.³⁸ Een kerkorde is mensenwerk en kan daarom onder invloed van bepaalde omstandigheden gewijzigd worden. Zij beoogt immers dienstbaar te zijn aan de voortgang van het kerkelijke samenleven in de gemeente, tot eer van God. Dit veranderlijke karakter van de kerkorde noopt tot enige nuchterheid ten aanzien van het gezag dat eraan wordt toegekend.

Hoewel dit gemeenten geenszins vrijpleit om de kerkorde naast zich neer te leggen, dient dit verschil in gewicht wel te worden verdisconteerd waar zich een situatie van divergerende standpunten voordoet. De gemeenschappelijke geloofsbelijdenis is de wortel van echte eenheid; het naleven van regels en bepalingen is daarvan de vrucht. Waar de basis van het kerkverband in termen van gezamenlijke regels en bepalingen wordt uitgedrukt, is het middel een doel op zich geworden. Wanneer men echter binnen het kerkverband op zaken stuit die onmiskenbaar strijdig zijn met de belijdenis, is het denkbaar dat er niet langer sprake is van werkelijke eenheid en de grenzen van het kerkverband dientengevolge bereikt zijn. Kerkelijke afspraken kunnen op basis hiervan niet gerelativeerd worden; zij vormen een gestalte van de fundamentele eenheid.

4.6. De huidige situatie in de Christelijke Gereformeerde Kerken

In de bovenstaande paragrafen zijn de principes van het presbyteriaal-synodale kerkstelsel uiteengezet. Op deze wijze hebben de Christelijke Gereformeerde Kerken zich willen organiseren, om de zelfstandigheid en eigenheid van de plaatselijke gemeenten én de onderlinge eenheid te waarborgen. Ondanks het vele goede dat hieruit is voortgekomen, kunnen we er niet omheen dat de diversiteit binnen het kerkverband al decennialang zeer groot is. Deze verscheidenheid komt niet alleen tot uitdrukking in spiritualiteit en vormgeving van de eredienst, maar ook in (onderliggende) inhoudelijk-theologische overtuigingen. Het raakt aan de prediking, het denken over verbond, de bediening van de sacramenten, tucht enzo-

voort. Stuk voor stuk zijn dat zaken die raken aan de belijdenis en waarover men desalniettemin soms diepgaand verschillend denkt. De huidige vragen waarvoor het kerkverband zich gesteld weet, zijn dan ook niets meer dan een uitbrekend symptoom van de onderlinge verwijdering die zich al lange tijd heeft voorgedaan. Het zou goed zijn om met elkaar te erkennen dat het echte geloofsgesprek hierover al te vaak niet heeft plaatsgevonden waar dat wel nodig was. Onder die omstandigheden konden subgroepen en ‘flanken’ ontstaan, die het wederzijdse onbegrip verder voedden.³⁹

Daarbij dient eerlijkheidshalve ook opgemerkt te worden dat de binding aan kerkordelijke bepalingen op allerlei verschillende manieren en door de diverse geledingen van het kerkverband in meer of mindere mate onder druk staat. Het verschijnsel dat gemeenten zich niet (geheel) houden aan kerkordelijke bepalingen, is niet nieuw. Er kunnen echter ook vragen zijn die ogenschijnlijk slechts kerkordelijk problematisch zijn maar waarachter zich een verschillend omgaan met Schrift en belijdenis manifesteert. De vraagstukken waarvoor de Christelijke Gereformeerde Kerken zich gesteld weten, strekken zich dan ook verder uit dan alleen de kwestie ‘vrouw en ambt’.

Ook de nauwe samenwerking op plaatselijk niveau tussen gemeenten uit verschillende kerkverbanden – al dan niet in de vorm van samenwerkingsgemeenten – stelt voor nieuwe vraagstukken en uitdagingen waar de kerkorde en de historie van de CGK geen pasklare antwoorden op hebben. Het vraagt voorzichtigheid, onderling vertrouwen en welwillendheid om elkaar te blijven zoeken in de gemeenschappelijke basis van het gereformeerde belijden.

4.7. Het kerkverband en de impasse van de CGK

In de eerste en tweede paragraaf zijn de principiële en historische wortels van het kerkverband uiteengezet. De daaropvolgende paragrafen gingen in op de kenmerken van het presbyteriaal-synodale kerkstelsel (§3), de confessie als het fundament van het kerkverband en de band aan de kerkorde (§5) en het onderscheid met andere kerkstelsels (§4). Vervolgens werden deze principes in §6 ge-

39 Brienen, *De Christelijke Gereformeerde Kerken*, 82-86.

spiegeld aan de huidige situatie en interne verscheidenheid binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken.

Deze verschillende perspectieven op het kerkverband in het algemeen, en op het kerkverband van de Christelijke Gereformeerde Kerken in het bijzonder, zijn van belang voor een grondige doordinking van de huidige situatie. De praktijk laat in het licht van de principes dikwijls te wensen over. Dat raakt alle gemeenten binnen het kerkverband en zou tot een gezamenlijk schuldbesef over de ontstane situatie moeten leiden.

De kerkorde voorziet niet in een oplossing voor dit probleem, omdat zij onderwerping aan besluiten van meerdere vergaderingen als vanzelfsprekend veronderstelt (art. 87). De aangewezen weg is om elkaar als gemeenten te ontmoeten op het gezamenlijke fundament van Schrift en belijdenis en de eenheid in Christus te blijven zoeken. Dit is niet de eenvoudigste weg. Het is een weg die soms op weerstand stuit, waarbij de eigen oordelen en vooronderstellingen soms terzijde geschoven moeten worden om de ander weer echt te kunnen en willen begrijpen. Een weg die in het verleden maar al te vaak niet voldoende is gegaan.

De regels en bepalingen van het kerkverband dienen de onderlinge rust en eenheid, maar garanderen geen *werkelijke* eenheid. Die eenheid moet gezocht worden in de gezamenlijke identiteit in Christus. Buiten Hem om is samenwerking in een kerkverband los zand geworden. Uw commissie legt de vraag voor wat ons in dit verband het oude gebruik te zeggen heeft dat men vroeger aan het begin van een synodevergadering gezamenlijk het Heilig Avondmaal vierde.

4.8. *Enkele toepassingen op de actuele situatie*

1. Bovenlokale contacten, samenwerking en correspondentie bestaan al sinds het vroege ontstaan van de christelijke gemeenten. Het besef overheerst dat gemeenten elkaar nodig hebben ter ondersteuning en versterking, en tot eer van het Hoofd van de Kerk.
2. De kerkelijke samenwerkingen en contacten op bovenlokaal niveau zijn van een geestelijk niveau. Ook voor onze hedendaagse contacten in kerkverbandelijk opzicht mag dit geestelijk karakter niet uit het oog verloren worden. Waar men het

samenwerken in een kerkverband reduceert tot een set van zakelijke regels en overeengekomen afspraken, is men niet meer voldoende doordrongen van de eenheid die er is in Christus, en de opdracht om die eenheid gestalte te geven.

3. Hoewel het spreken over de Kerk en over het kerkverband niet een op een inwisselbaar is, kan het denken over en handelen in het kerkverband niet los gezien worden van het belijden over de Kerk. Een plaatselijke gemeente is kerk in zichzelf, maar de verbinding op bovenplaatselijk niveau hoort daar helemaal bij en behoort op dezelfde geestelijke toonhoogte plaats te vinden.
4. Op het kerkelijk samenleven in een kerkverband is de kerkorde als een 'reglement' van toepassing, maar wel functionerend op de wijze van de verantwoordelijkheid voor elkaar als leden van één lichaam, zoals die wezenlijk is voor de kerk.
5. Terecht is er brede consensus over de vrijwilligheid van een kerk om toe te treden tot een kerkverband. Van deze vrijwilligheid wordt vervolgens door de plaatselijke gemeente wel afstand gedaan, doordat zij zich verbindt aan de beslissing van de meerdere vergaderingen (tenzij deze beslissing strijdig is met Gods Woord).⁴⁰ De prioriteit van de plaatselijke kerk is een gegeven, maar haar belijden maakt duidelijk dat zij niet op zichzelf staat. Op de omgang met elkaar in breder kerkelijk verband is daarom wel alles van toepassing wat voortkomt uit de beleden eenheid van de kerk als lichaam van Christus. Er is geen beroep mogelijk op de vrijwilligheid van het door kerken aangegane kerkverband als daaraan verbonden wordt dat met de relaties binnen dat kerkverband ook los van het geestelijk karakter van het lichaam van Christus kan worden omgegaan.
6. Bij het handhaven van het presbyteriaal-synodale stelsel dient men constant de zelfstandigheid van de plaatselijke gemeenten en de gebondenheid aan besluiten van de meerdere vergadering in acht te nemen. Deze beide elementen zijn onlosmakelijk verbonden aan het presbyteriaal-synodale kerkstelsel, hoewel het stelsel op zich ruimte laat voor een grote mate van diversiteit tussen de verschillende plaatselijke gemeenten.

⁴⁰ *Zoeken naar kerkelijke eenheid*, 17.

7. De huidige problematiek binnen de Christelijke Gereformeerde Kerken is niet van de laatste jaren, maar is het gevolg van decennialange diversiteit die nu expliciet tot uitdrukking is gekomen. Voor een eerlijke en grondige bezinning op de nu ontstane 'impasse' moet verdisconteerd worden hoe diepgaand de verschillen door de jaren heen gegroeid zijn en hoezeer de gemeenten binnen het kerkverband daar gezamenlijk voor verantwoordelijk te houden zijn. Voortdurend dient de vraag te zijn: waar is (de Kerk van) Christus mee gediend?

5. Kerk en tucht

5.1. *Oorsprongen van de gereformeerde overtuiging inzake de kerkelijke tucht*

Wanneer de NGB in artikel 29 het aantal kenmerken van de kerk op drie bepaalt, zet de belijdenis daarmee een stap die Calvijn op die manier niet gezet heeft. Hoewel rond het thema tucht bij deze reformator die op onze kerkinrichting zoveel invloed heeft uitgeoefend een zekere ambivalentie zichtbaar blijft, lijkt het uiteindelijk zo te zijn dat hij de kenmerken van de ware kerk op twee vaststelt: verkondiging en sacrament. De tucht acht hij nodig voor het welwezen (*bene esse*), maar niet behorend tot het wezen (*esse*) van de kerk.⁴¹ De Nederlandse geloofsbelijdenis is niet de enige latere confessie die tot drie kenmerken van de kerk besluit. Ook Knox (Schotse geloofsbelijdenis) en in navolging van Beza de Hongaarse geloofsbelijdenis zetten deze zelfde stap. Voor de dingen die in onze kerken aan de orde zijn, is het van belang kort in te gaan op de vraag wat deze keuze heeft ingegeven en wat er wel en niet mee gezegd is. De

41 Uiteindelijk dient op grond van het bronnenmateriaal bij Calvijn een keuze gemaakt te worden. Voor ons standpunt dat de reformator uiteindelijk twee kenmerken aanwijst, lijkt ons het belangrijkste argument te zijn dat Calvijn in de laatste editie van de *Institutie* (1559) overduidelijk verkondiging en sacrament aanwijst als de kenmerken van de kerk, zie *Institutie* IV,1,12: 'De zuivere bediening van het Woord en de zuivere manier om de sacramenten te bedienen vormen er een geschikt onderpand en waarborg voor dat wij een gemeenschap waarin die beide voorkomen, veilig als een kerk kunnen aanvaarden. Als wij dit zeggen, betekent dit ook dat een kerk in geen geval afgewezen mag worden, zolang zij daaraan vasthoudt, zelfs indien zij in andere opzichten vol gebreken is.' Dit is ook de conclusie die J. Plomp trekt in zijn dissertatie *De kerkelijke tucht bij Calvijn*, Kampen 1969. Het andere standpunt wordt door W.G. de Vries uiteengezet in zijn brochure *Kerk en tucht bij Calvijn*, Capelle aan den IJssel z.j. De brochure is bedoeld als een weerlegging van Plomp. Duidelijk is dus dat voor beide visies argumenten aan te dragen zijn. We stuiten hier kennelijk op een spanning in het denken van de reformator. Of misschien is het beter om te zeggen dat op dit punt duidelijk wordt dat Calvijn een levende denker is geweest, wiens gedachten ontwikkeld werden in gesprek met andersdenkenden.

Niesel merkt in zijn *Die Theologie Calvins*, München 1957², 199, in verband met de tucht op: 'Calvin hat das Vorhandensein kirchlicher Zucht nicht zu den Merkmalen gerechnet, an denen man die Kirche erkennen kann. Daran wird wieder die christozentrische Ausrichtung seiner Theologie sichtbar. Das Dasein der Kirche hängt nicht von unseren Maßnahmen ab, auch wenn sie uns geboten sind, sondern allein von den Taten Christi, die er durch Wortverkündigung und Sakrament an uns vollbringt.'

Nederlandse geloofsbelijdenis behoort immers tot de belijdenissen waar we ons binnen de CGK aan verbonden hebben.

De bezinning op de tucht in de gereformeerde tak van de reformatie – daar beperken we ons in dit verband toe – heeft zich op twee fronten afgespeeld. Aan de ene kant betrof men stelling in de richting van de doperse radicalen, aan de andere kant in de richting van de overheid. Om bij de dopers te beginnen: zij legden een grote nadruk op de zichtbare heiligheid van de gemeente. Zij namen geen genoegen met een volkskerk, maar richtten zich op een gemeente van bewuste, toegewijde en moreel-zuivere christenen. Om dat doel te bereiken wilden zij de tucht een grote plaats geven.⁴² In zijn *Brieve instruction pour armer tous bons fideles contre les erreurs de la secte commune des Anabaptistes* richt Calvijn zich expliciet tegen dit streven van de dopers en hun nadruk op de tucht:

*Onze Heere heeft, ter beproeving van de zijnen, de Kerk aan deze armoede onderworpen dat zij altijd een mengsel zou zijn van goeden en bozen. Wij hebben daarmee te leven.*⁴³

Wij hebben goede redenen om dat te doen. Want wij moeten het heilige Woord van God en zijn heilige sacramenten graag deze eer bewijzen, dat wij, overal waar wij dit Woord gepreekt horen worden en waar, naar de regel die het Woord voorschrijft, God zuiver en zonder bijgeloof wordt vereerd en de sacramenten bediend worden, wij – zonder voorbehoud – vaststellen dat daar de kerk is. Wat zou het anders het zijn? Zou de boosheid van de huichelaars of van de verachters van God de waardigheid en kracht van het Woord van onze God en van zijn sacramenten kunnen vernietigen? Zeker, ik geef meteen toe, dat de tucht evenzeer tot het wezen van de kerk behoort, wanneer ze in goede orde doorgevoerd kan worden. En dat, wanneer in een kerk geen goed opzicht is – als de excommunicatie niet wordt toegepast – de ware vorm van de kerk beschadigd is. Maar dat betekent niet dat zij geheel vernietigd is en dat haar gebouw niet langer staat. Zij behoudt immers de boodschap waarop de kerk gegrond dient te zijn. (...) Wie zou de mens zijn die de deur zou sluiten voor arme zondaars

42 Zie hierover W. Balke, *Calvijn en de doperse radicalen*, Amsterdam, 1977.

43 Lastig te vertalen. Calvijn schrijft: 'Il est donc question de passer par là.'

*en hun niet de genade zou willen toestaan de genade te ontvangen die God hun schenkt? We zien dus dat in de woorden van de wederdopers een dodelijk gif huist, wanneer ze geen andere zonden voor vergeeflijk houden, dan die welke begaan zijn in onwetendheid.*⁴⁴

Verder wilden de gereformeerden de tucht tot een echt *kerkelijk* instrument maken en zich in dit opzicht vrij maken van bemoeienis van de overheid. We hoeven slechts te denken aan de nauwe verstrengeling van wereldlijk en geestelijk gezag die tot aan de Reformatie gemeengoed was in Europa. Nu men het Evangelie nieuw had leren verstaan, werd van hieruit alles nieuw doordacht en dus ook de verhouding van de kerk tot de overheid. Dit is scherper gezien in de gereformeerde tak van de Reformatie dan in de Lutherse lijn. Op deze plaats hoeft dit thema niet verder onderzocht te worden. In onze context heeft de kerk immers haar eigen recht en dat wordt ook keer op keer door de overheid en de rechterlijke macht erkend. Het is voldoende om hier aan te stippen dat dit punt bij de vormgeving van de gedachten in de tijd van de Reformatie zo'n belangrijke rol heeft gespeeld. Het werpt licht op de omstandigheden waaronder de reformatoren hun gedachten ontwikkeld hebben – zij waren in gesprek met hun tijd! – en maakt duidelijk dat de tucht van meet af aan als een *geestelijk* instrument is verstaan in verband met de eigen verantwoordelijkheid die de kerk voor haar leden heeft. Zo kan de kerk oordelen waar de overheid dat niet doet en andersom.⁴⁵

In ieder geval heeft de NGB de tucht onder de kenmerken van de kerk gerekend. Naar de reden die De Brès daarvoor heeft gehad is nog weinig onderzoek gedaan⁴⁶ – mogelijk heeft het te maken met de eerste adressant van deze belijdenis. Wilde men aan de roomse Filips II duidelijk maken dat de leer van de gereformeerden 'geen zorgeloze mensen' maakt? Hoe dan ook: in onze kerkelijke papieren wordt de tucht na de verkondiging en de bediening van de sacramenten tot

44 *Calvin Studienausgabe, Band 3: Reformatorische Kontroversen*, Neukirchen-Vluyn, 1999, 316v. en 332.

45 Zie J. Plomp, *De kerkelijke tucht*, 128-136; M.J. Tuininga, *Calvin's Political Theology and the Public Engagement of the Church. Christ's Two Kingdoms*, Cambridge, 2018, 209vv.

46 Zie Glenn S. Sunshine, 'Discipline as the Third Mark of the Church: Three Views' in: *Calvin Theological Journal* 33, 1998, 469-480.

de kenmerken van de ware kerk gerekend.⁴⁷ In dit verband is ook te wijzen op Zondag 31 van de Heidelberger Catechismus.

5.2. Drie kenmerken

Om goed in beeld te krijgen hoe over de tucht gesproken wordt, is het nodig ook op de beide andere kenmerken in te gaan. Het gaat allereerst om de zuivere verkondiging (*pure predication*) van het Evangelie. Wie de artikelen in de belijdenis tot aan dit 29^e artikel nog in gedachten heeft, hoeft niet te vragen waaraan gedacht is. Een verwijzing naar artikel 26 kan volstaan, waar de bevrijding van het Evangelie van de Heere Jezus Christus in ontroerend pastorale woorden wordt vertolkt: ‘deze Middelaar moet ons door zijn verhevenheid niet afschrikken, zodat wij een ander zouden zoeken, want er in niemand in de hemel of op de aarde onder de schepselen, die ons meer liefheeft dan Jezus Christus. (...) En toen God Hem ons gaf, wist Hij heel goed dat wij zondaars waren.’ Dit Evangelie had Rome verduisterd door tussen Christus en de zijnen allerlei heiligen te plaatsen en te verzuimen om de gelovigen te laten horen dat God Christus nu juist gegeven had voor de zonde. Bovendien plaatste men de kerk en de eigen verordeningen boven het Woord van God en wilde men zich niet aan het juk van Christus onderwerpen (zie slot van art. 29). Evenzo dreigde dit Evangelie verduisterd te worden in de prediking van de Dopers in wier prediking voorwaardelijkheid een belangrijke plaats kreeg, zodat niet het eenvoudige Evangelie klonk van Gods barmhartige ontferming. De eis van zuivere prediking wil niet aanzetten tot een minutieus onderzoek van iedere preek die gehouden is – niemand zou meer durven preken – maar bedoelt de ene vraag op de agenda te houden: klinkt hier het Evangelie van Christus als de *enige* Naam die onder de hemelen gegeven is om behouden te worden?

Vervolgens gaat het om de zuivere bediening (*pure administration*) van de sacramenten zoals Christus ze heeft ingesteld. In die verklarende toevoeging (‘zoals Christus ze heeft ingesteld’) wordt het eerste front al duidelijk. In de kerk van Rome waren allerlei

47 Opvallend is dat in de Franse geloofsbelijdenis, die De Brès als voorbeeld gebruikt heeft, niet de tucht als derde kenmerk genoemd wordt, maar wél de hulp aan ‘de armen en alle anderen die beproefd zijn’. Deze Franse geloofsbelijdenis werd opgesteld aan de hand van een opzet van Calvijn.

sacramenten die niet door Christus Zelf waren ingesteld. Maar er klinkt meer. Met de eis van zuivere bediening, richt de belijdenis zich tegen het Roomse gebruik dat de gelovigen bij de viering van het avondmaal het sacrament niet onder beide gestalten ontvingen, maar slechts het brood kregen aangereikt. De misstanden rond de doop waren van die orde dat men weliswaar een rooms-katholieke doop erkende, maar ook opmerkte dat men vanwege ‘de verdorvenheden die er [nl. in de kerk van Rome] zijn, de kinderen daar niet ten doop (kan) houden zonder zich te verontreinigen’, zo sprak de Franse geloofsblijdenis het uit.

En ten slotte is een kenmerk van de kerk dat de kerkelijke tucht uitgeoefend wordt om de zonde te bestraffen (*corriger les vices*). Het slot van artikel 29 maakt duidelijk wat hier het front is. De valse kerk, zo zegt de belijdenis, ‘vervolgt hen die heilig leven naar het Woord van God en die haar berispen om haar gebreken, geldzucht en afgoderijen.’ De lezer begrijpt: met houtskool tekent De Brès hier een klein zelfportret. Hij was immers slachtoffer van een verkeerd gebruikte tucht – een tucht die de ware gelovigen uit de kerk wierp en die de valse leer en het wereldse leven van Rome beschermde door het Woord aan banden te leggen en zodoende te verhinderen dat het bevrijdende Evangelie zou klinken. De zonde waar de belijdenis aan denkt, heeft de vorm van de eerste zonde: het levende Woord tot zwijgen brengen. Hierbij past ook dat in artikel 32 van de NGB de tucht met name gericht lijkt tegen ‘alle menselijke bedenksels en alle wetten die men zou willen invoeren om God te dienen en daardoor de gewetens te binden en te dwingen, op welke wijze dan ook.’ De eendracht en de eenheid waar dat artikel over spreekt, wordt gevonden in de erkenning dat er geen ander gezag mag zijn in de kerk dan het Woord van de levende God.

5.3. *Tucht over de leer – en over het leven*

Uit het bovenstaande leiden we af dat voor het besef van de reformatoren de tucht vooral zag op de verkondiging en de inrichting van de kerk. In de kerk die men met pijn in het hart los had moeten laten waren menselijke instellingen boven het Woord van God gesteld en werden diegenen die naar het Woord wilden leven vervolgd. Dat mocht niet weer gebeuren: het kenmerkende van een

gereformeerde kerk diende daarin te bestaan dat daar niets tussen Christus en de zondaar werd geplaatst: een zuivere verkondiging – niet vermengd met het onheilig vuur van menselijke bedenksels en aanslibbels. Daarmee bedoelde men niet dat de volledige gereformeerde leer gelijkgesteld werd aan het Woord. Dat zou immers ingaan tegen artikel 7 van de NGB dat de volkomenheid van de Schrift onderstreepte. In zijn *Institutie* kan Calvijn mild zijn als sommigen een andere uitleg hebben omtrent wat de Bijbel zegt over wat na het sterven van de gelovigen gebeurt. Maar waar het hart van de reformatorische leer in het geding is, kan niet geschipperd worden: Christus alleen! De tucht ziet op de dreiging dat dit hervonden Evangelie opnieuw uit het centrum verdrongen zou worden. Dit gevaar – vergissen wij ons niet! – is van alle tijden en bedreigt de kerk vandaag. Het stelt ons voor de belangrijke vraag of wij scherp voor de aandacht hebben wat het centrum van de gereformeerde belijdenis, en dus van onze verkondiging heeft te zijn: Jezus Christus en die gekruisigd.

Vanzelfsprekend was er ook tucht over het leven. Bij uitstek de gereformeerde tak van de reformatie heeft beseft dat de Geest van Jezus Christus door de kracht van het Woord zijn vernieuwend werk reeds nu in het leven van de gelovigen doet. Maar als Pighius aan Calvijn het verwijt maakt dat de reformatie is ontstaan vanwege bepaalde misstanden in de roomse kerk, werpt de reformator deze aantijging ver van zich. In *Institutie* IV,1,13 spreekt hij in het verband van de tucht over het leven met zoveel woorden over toegeeflijkheid (*toleranda*). Dat woord gebruikt hij nóóit als de zuiverheid van de Christusverkondiging op het spel staat. Maar als Calvijn in zijn pastoraat met zondaren te maken heeft, hoedt hij zich er voor de deur voor hen dicht te drukken. Bij Luther liggen de dingen niet anders. Bedenken we goed: als de *tucht* kenmerk van de kerk is, betekent dat dat de *zuiverheid* van de kerk, die door de dopers tot de kenmerken gerekend werd, dat dus níet is. De tucht staat in dienst van die zuiverheid, maar men beseft dat zij pas in het Koninkrijk van Christus werkelijkheid zal zijn. Tot die dag is de gemeente een 'gemengd lichaam' waar Christus door zijn Woord en Geest werkt om hen die Hij rechtvaardigt ook te heiligen. De zuiverheid van de gemeente kan en zal niet door mensen tot stand worden gebracht.

Zij kan wel worden tegengegaan waar mensen de verkondiging van het Evangelie belemmeren.

De vraag laat zich met recht stellen of er een verschil is in habitat voor deze twee verschillende vormen van tucht. Het opzicht over de leer behoort vooral toe aan de bredere vergaderingen. Weliswaar vindt ook dat onderzoek altijd plaats op verzoek van een plaatselijke gemeente, maar de beslissingen worden hier vaak bovenplaatselijk genomen. Denk aan een peremptoir examen, waar de kerken in brede zin samen zijn om een broeder te onderzoeken die het beroep van een gemeente heeft aangenomen. Het is niet aan een plaatselijke gemeente om eigener beweging te concluderen dat de betreffende kandidaat de leer verkondigt naar de Schriften.

Met het opzicht over het leven van gemeenteleden ligt dit anders. Hier maakt de kerkenraad eigen afwegingen en neemt zelfstandig besluiten – men merke op dat in de artikelen 71-77 KO gesproken wordt over de kerkenraad als handelende instantie. Pas wanneer de weg van de censuur wordt ingeslagen dienen bredere vergaderingen geïnformeerd te worden en dat dan niet bij de eerste stap van afkondiging aan de gemeente, maar bij de tweede stap, als de naam van de betrokkene bekend gemaakt wordt. De taak van de classis is dan *adviserend*. Het vervolg van het traject op weg naar de afsnijding speelt zich dan ook weer helemaal binnen de kerkenraad af. Hier wordt zichtbaar dat de raad voluit erkend wordt als de vergadering die verantwoordelijk is voor het opzicht over de kudde, hij kent de eigen leden kent en moet voor Gods aangezicht de afweging maken wat in het geval van de concrete zondaar de gewezen weg is.

5.4. *Enkele conclusies*

Op grond van het bovenstaande kan een aantal zaken worden vastgesteld:

1. Het hart van de gereformeerde ecclesiologie klopt bij het werk van Christus. Rond Woord en sacrament vergadert Hij door zijn Geest zijn gemeente;
2. Om deze reden betreft de gereformeerde belijdenis de wacht bij *zuivere* verkondiging en de *zuivere* bediening van de sacramenten;
3. Het criterium voor de bedoelde zuiverheid is gelegen in het

- Evangelie dat men nieuw had leren verstaan. Nooit meer wilde men dat een kerk of een vorm zich tussen Christus en de zondaar zou plaatsen en het heil ver van de zondaren zou houden;
4. De tucht over de leer hoort primair thuis op de bredere vergaderingen, hoewel zij nooit door deze vergaderingen zelf gegendeerd kan worden;
 5. De tucht over het leven is een zaak van de kerkenraad waar de classis in een bepaald stadium weliswaar van in kennis gesteld wordt, maar waar de taak van de classis dan niet verder gaat dan advies. De plaatselijke gemeente wordt in haar geheel getroffen door de zonde. De raad roept de zondaar terug van diens dwaalweg. Het is ook aan de raad (zie het slot van artikel 77 KO) om vast te stellen hoe lang de weg is die men wil gaan;
 6. In de Nederlandse geloofsbelijdenis is duidelijk dat de kerk een gemengd lichaam is en blijft tot de jongste dag. Ondanks de tucht die in artikel 29 genoemd wordt, beseft men in datzelfde artikel dat er huichelaars in de kerk onder de goeden vermengd zijn en dat dat zo zal blijven.
 7. De uitoefening van de tucht blijkt in het NT niet bij meerderheid van stemmen te geschieden, maar – zoals in Handelingen 15 blijkt – door gemeenschappelijk te buigen onder het gezag van Woord en Geest.

5.5. *Enkele toepassingen op de actuele situatie*

1. Als het moderamen van de synode de vraag stelt of het kerkverband de weg van de tucht op kan in de omgang met (samenwerkings-)gemeenten die afwijken van (CG-)synodale besluiten, is een antwoord op grond van het bovenstaande moeilijk te geven. Zoals boven reeds gezegd: de kerkorde voorziet er niet in. Broeders dienen aangesproken en vermaand te worden.
2. Als het kerkrecht niet voorziet in de zaken die nu ter tafel liggen – en de meerderheid van commissie 4 heeft dat met zoveel woorden vastgesteld –, is voorzichtigheid geboden. Het gevaar is niet denkbeeldig dat nieuw recht geschreven wordt door een meerderheid die op die wijze de eigen lijn oplegt aan het geheel. De reformatoren waren slachtoffer van een dergelijke handelswijze.

6. Gesloten kansels en de ene kerk

6.1. De vragen

De vraag over gesloten kansels, door het moderamen verwoord, luidde:

Is het waar dat binnen één kerkverband de praktijk van de gesloten kansels kan worden gelegitimeerd met een beroep op het geestelijk welzijn en de geestelijk opbouw van de gemeente? Zijn er met het oog op de binnenkerkelijke eenheid mogelijkheden om dit verschijnsel bij de bezinning te betrekken en wegen te vinden om hoopvolle ontwikkelingen in dit verband te stimuleren?

Ondanks het feit, dat in de kerken zichtbaar is dat een beperkt uitnodigingsbeleid voor gastpredikanten wordt gehanteerd, is uw commissie geen enkele verantwoording bekend van enige besluitvorming van een kerkenraad tot uitsluiting van predikanten. Het laat zich vermoeden dat de oorzaak van de gesloten kansels gelegen is in de oordeelsvorming over de prediking van predikanten, doorgaans zonder dat er met hen over gesproken is. De eerste vraagzin hierboven is dan ook niet eenvoudig te beantwoorden, al is een kerkbreed gesprek – in een werkelijke ontmoeting voor Gods aangezicht – over de prediking reeds op grond van dit vermoeden noodzakelijk. Daar duidt de tweede bovenstaande vraag op, waar we afzonderlijk in dit hoofdstuk op willen ingaan.

Dat hiermee – in het licht van het feit dat de kerk, en ook het verband van kerken, niet van mensen is, maar van de Heere – een beschamende situatie is aangeduid, is duidelijk.

Vandaar dat we juist in deze samenhang ook moeten ingaan op een andere vraag die aan de commissie was voorgelegd:

Op welke wijze moeten en kunnen noties als verootmoediging en schuldbelijdenis over de gescheurdheid van het lichaam van Christus en de verdeeldheid van de kerk een betekenisvolle plaats krijgen in ons gezamenlijk overdenken van de weg die we als kerkverband zijn gegaan en hopen te kunnen blijven gaan?

6.2. Geen nieuwe vragen, wel gemeenschappelijke schuld

Tot onze schaamte moeten we erkennen dat de onderlinge verwijdering rond prediking, pastoraat en geloofsbeleving niet van de

laatste jaren zijn. Als het een zaak van diversiteit is, die legitiem en verrijkend kan zijn, kunnen we wellicht van elkaar leren. Als het gaat om verwaarlozing van Bijbelse zaken, is het ernstiger. Dan is het zelfs denkbaar, dat kansels gesloten worden. Maar ook dan is er de verantwoordelijkheid naar elkaar. Te lang zijn er terugtrekkende bewegingen naar elkaar gemaakt zonder het gesprek te zoeken. In dit rapport is duidelijk gemaakt dat in het kerkverband kerken zich vrijwillig beloven te voegen naar wat kerkelijke vergaderingen uitspreken, maar niet zonder dat dat ook het aanvaarden van verantwoordelijkheid voor de andere gemeenten en voor het geheel van de kerken betekent.

In 1953 is in een kanselboodschap door de generale synode zorg uitgesproken over bepaalde tendensen, vooral in de prediking. Of er veel mee is gedaan is te betwijfelen. Er zijn her en der oordelen over anderen uitgesproken, en soms lijkt het alsof het voldoende is het contact met gelijkgestemden te zoeken binnen of buiten de Christelijke Gereformeerde Kerken, en de kloof zoals we die beleven tussen ons en anderen maar te laten bestaan. De gemeenschap der heiligen die volgens Gods Woord en volgens wat we belijden geloofsrealiteit is in de kerk, ook in het kerkverband, wordt gemakkelijk verwaarloosd.

Dat indruk wordt soms gewekt, dat het feit dat ook het kerkverband werkelijk kerk is, lichaam van Christus, voor diverse overigens geestelijk ver uiteen liggende gemeenten in gelijke mate iets is dat hen onverschillig laat.

Het benoemen van deze realiteit is pijnlijk. Ook het feit, dat de schuld altijd gemakkelijker bij de anderen wordt gezien en benoemd, is pijnlijk. 'Ben ik mijns broeders hoeder' is een houding met een lange voorgeschiedenis...

Het is naar de mening van uw commissie nauwelijks nodig de beschrijving van deze geestelijke kloof nog uitvoeriger te maken. Wat wel nodig is, is dat wij gezamenlijk schuld zullen belijden voor het aangezicht van de heilige God over onze binnenkerkelijke onverschilligheid naar elkaar. Waar wij belijden dat de gemeente van Christus op het fundament van Gods heilig Woord is gebouwd, en dat het geloof daarin met de confessies waarmee wij instemming betuigen gezamenlijk erkend wordt, en dat wij onze kerke-

lijke besluiten volgens de kerkorde op die basis aanvaarden, daar kan het kiezen van een daarmee strijdige koers alleen maar zonde heten. Tegenover God, en tegenover elkaar. Dat ontdekken moet wel leiden tot het belijden van deze schuld.

Wanneer maar bitter weinig contact is gezocht met gemeenten die ons vreemd zijn, en ook het contact met de kerkgemeenschap als geheel door gemeenten soms al lang als een (lastige) formaliteit beschouwd wordt, is er ook dan geen schuld?

Het kan nu echter niet de bedoeling zijn aan meerdere kanten schuld aan te wijzen, om die aan onze kant vervolgens weg te strepen tegen die van de anderen. Zo werkt het niet met schuld tegenover de Heere. Het is juist van wezenlijk belang, dat de schuld iets gemeenschappelijks wordt, zoals het voorbeeld van Daniël in het gebed voor zijn volk laat horen. Hij noemt allerlei dingen op waar hij persoonlijk part noch deel aan had, maar zegt dan bij herhaling ‘wij hebben gezondigd, wij hebben onrecht gedaan, wij hebben goddeloos gehandeld’ (zie Dan. 9:4-19). In het gebed van het volk ten tijde van Nehemia (in Neh. 9) lijkt voor de bidders de schuld van de vaderen wat makkelijker bij de vaderen te blijven liggen, maar tenslotte klinkt het toch: ‘U bent echter rechtvaardig geweest in alles wat ons overkomen is. Want U hebt getrouw gehandeld, maar wij hebben goddeloos gehandeld’ (Neh. 9:33). We herkennen wellicht dat de erkenning van ónze schuld niet zo makkelijk gaat...

Het bovenstaande mag wel degelijk concreet worden toegepast op de huidige impasse. Dat de schuld van anderen wordt aangewezen, en van hen erkenning daarvan wordt gevraagd, is natuurlijk terecht. Maar als de synode, of als ambtsdragers, of als broeders en zusters aan een heel andere kant van de kerk, dat krachtig en nadrukkelijk eisen alsof zij zonder zonde zijn, dan gaat er tussen de Heere en ons geestelijk wel iets mis. De Heere Jezus sprak met grote autoriteit tegen de “rechtvaardige” aanklagers: ‘wie van U zonder zonde is, laat die als eerste de steen op haar werpen.’ (Joh. 8:7). Maar als dan vervolgens – door Jezus! - de straf wordt kwijtgescholden, dan nóg blijft de zonde van de aangeklaagde vrouw wel zonde heten! ‘Hij zei tegen haar: Vrouw, waar zijn die aanklagers van u? Heeft niemand u veroordeeld? En zij zei: Niemand, Heere. En Jezus zei tegen haar:

dan veroordeel Ik u ook niet; ga heen en zondig niet meer.' (Joh. 8:10-11).

Een houding van ootmoed en schuldbesef zal ons allen in de synode en in de kerken passen.

De impasse waarin de synode terecht kwam, blijkt een al veel langer bestaande impasse in ons hele kerkverband te zijn. We hebben ons gemeenschappelijk daarover voor Gods aangezicht te verantwoorden. Dat we elkaar binnen ons kerkverband veel te gemakkelijk hebben losgelaten, zullen we moeten belijden. Weinig bredere kerkelijke vergaderingen in ons kerkverband zullen eraan ontkomen ook in deze zin naar de verhoudingen in hun eigen ressort te moeten kijken. Maar vooral omdat de verkondiging van Gods Woord ermee verbonden is. En omdat niet mensen daar het ultieme beheer over hebben, maar al ons werk aangewezen is op Hem, onze Koning.

Als commissie zijn wij ervan overtuigd dat wij in het besef van gemeenschappelijke schuld en schaamte op Gods genade mogen hopen. Laten we er dan ook om bidden, dat we als kerken een proces van genezing en verbinding zullen mogen aangaan. En dat dat tot heil van Zijn kerk en tot eer van Gods grote Naam zal zijn. Zo zullen ook jongeren in de kerk – en daarbuiten – aangetrokken worden door de gemeenschap die in de kerk bestaat. 'Zie hoe lief ze elkaar hebben.'

De synode zal er goed aan doen op grond van de aan het licht gekomen nood en schuld een programma te ontwikkelen waarin breed kerkelijk de ontmoeting met elkaar voor Gods aangezicht zal worden gezocht. Niet als een formaliteit in kerkelijke vergaderingen, maar als een ontmoeting van ambtsdragers en kerkleden in schuld en in geloof. Wij zullen dan een boodschap hebben aan de bezorgdheid van anderen over ons, en de anderen zullen een boodschap hebben aan onze bezorgdheid over hen.

Naar de overtuiging van uw commissie ligt er genoeg op de tafel van de synode om een dergelijk proces in gang te zetten. Het denkbare argument, dat er eerst een voorstel daartoe uit de kerken zou moeten komen, is bij wat er al op de tafel van de synode ligt, geheel onnodig. Maar er is een zaak die in dat proces dan in ieder geval aan de orde moet komen, en die betreft de verkondiging van Gods blijde boodschap.

6.3. *Gesprek over de prediking*

Hoe moet dat dan gebeuren?

We mogen wel vaststellen, dat de primaire opdracht van de kerk de verkondiging van de boodschap van Gods heil is. Als commissie hebben we een uitvoerige beschrijving van deze opdracht zoals die in het Oude en Nieuwe Testament te vinden is, besproken. In de kern van dat alles ligt de naam van onze Heiland, zoals Paulus de Korintiërs schrijft: 'want ik had mij voorgenomen niets onder u te weten dan Jezus Christus, en Die gekruisigd.' (1 Kor. 2:2). Bij de kerkelijke diversiteit onder ons zijn ongetwijfeld heel wat aspecten te noemen waarin al of niet uitgesproken kritiek op anderen een rol speelt. Hoe waardevol zal het zijn als we ons in de ontmoeting met elkaar kunnen concentreren op de hoofdzaak van de verkondiging. In goede ontmoetingen rond dat wezenlijke thema zullen bijkomstige en uiterlijke zaken gemakkelijker weg kunnen vallen. Met het lichtvaardig oordelen over elkaar kan er ten onrechte veel beschadigd worden.⁴⁸ Reden genoeg dus om onze verantwoordelijkheid voor elkaar op de hoofdzaak, namelijk de prediking van Gods Woord, te concentreren.

De bagage die we als kerken in dit opzicht met ons meedragen, omvat veel uit de belijdenisgeschriften. Zie de *Heidelbergse Catechismus* zondag 31, *Nederlandse Geloofsbelijdenis* art. 16, 17, 26 (om niet veel meer te noemen), terwijl de *Dordtse Leerregels* als geheel gericht zijn op de wijze van de verkondiging tot behoud van verloren mensen. We zullen er daarbij goed aan doen daar niet een logisch schema van te maken, waarbij wij alles kloppend voor ogen hebben. De aaneenrijging van de wonderen van Gods genade past niet in onze logica; wel in het machtige beleid van God in Christus door de Heilige Geest. In DL II,5 staan de belofte en de opdracht van het Evangelie kort omschreven, 'dat eenieder die in de gekruisigde Christus gelooft, niet verloren gaat, maar eeuwig leven heeft. Deze belofte moet aan alle volken en mensen tot wie God in zijn welbehagen het Evangelie zendt, zonder onderscheid verkondigd en voorgehouden worden, met het gebod om zich te bekeren en te geloven.'

48 Zie naast vele andere plaatsen slechts Romeinen 14:3,4,10,13.

Bij die verkondiging behoort de schokkende werkelijkheid dat wij met alle mensen sedert de zondeval in het paradijs, verloren mensen zijn. Zonder het behoud in Christus treft ons zelfs het eeuwige oordeel. Alleen door het geloof in Christus is er redding daarvan, en hoe wonderlijk is het, dat de Heilige Geest zulke mensen roept en door wedergeboorte en bekering tot nieuwe mensen maakt!

Zoals in alle tijden – maar steeds weer anders – het geval was, is er ook in de huidige cultuur een gezindheid dominerend die het zelfbeschikkingsrecht van mensen, met hun mogelijkheden hun eigen doelen te bereiken, bovenaan heeft staan. Hoe haaks staat de boodschap van God op deze tijdgeest, en hoe hebben we ons bewust te zijn van de invloed daarvan ook in de kerk. Zowel het ontdekken van de leegte van het zondige bestaan als de ontdekking van de vreugde die er in Gods genade en verlossing ligt, horen beide te klinken in de kerk. Gods Heilige Geest wil maken dat we dat ontdekken!

Hoe nodig is het voor de hele kerk voor deze dubbele roeping toegerust te zijn. En hoe hebben wij elkaar daar allen bij nodig!

We zullen in de al genoemde kanselboodschap van 1953 waardevolle noties vinden over de prediking.

Bovendien ligt er in de nalatenschap van prof. W. Kremer een nog steeds actuele en vruchtbare schat aan geestelijke leiding.⁴⁹ Uit het werk van prof. W.H. Velema is evenzeer winst voor vandaag te behalen.⁵⁰ Ook prof. A. Baars heeft in diverse publicaties waardevolle bijdragen over de prediking gegeven, zoals over bevinding in de prediking, en tevens over het maken van onderscheid in de prediking, zodat er ook een element van toetsing in aanwezig is.

Er zal ook gebruik gemaakt kunnen worden van de notitie over de toe-eigening van het heil, die in 2000 door Deputaten eenheid van de gereformeerde belijders naar alle kerkenraden is gestuurd.⁵¹

We kunnen het laten bij deze korte aanduidingen. In onze eigen

49 W. Kremer, *Priesterlijke prediking*, Amsterdam 1976; heruitgegeven in *Priesterlijke prediking* – deel I – Geschriften, Kampen 2019, 119-298.

50 Zie o.a. de bundel voor (en van) W.H. Velema, *Door het Woord bewogen*, Leiden 1996, waarin een belangrijk deel aan de prediking is gewijd.

51 Ook te vinden in *Zoeken naar kerkelijke eenheid*, 41-47

kerkelijke erfenis is genoeg te vinden aan ijkpunten en tegelijk stimulanzen voor een gezamenlijke ontmoeting rond de prediking, die brede herkenning en wederkerige verrijking kan opleveren.

In het bovenstaande is niet alleen een ernstige schuld, maar ook een hoge roeping aangewezen. Beide gaan ons allen als ambtsdragers en leden van Christus' gemeente aan.

6.4. *Enkele toepassingen op de actuele situatie*

1. De problematische verhoudingen in de kerk zoals die schrijnend aan het licht treedt in de praktijk van gesloten kansels met daarbij het gebrek aan gemeenschappelijke beleving van het geloof laten een schuld tegenover God zien, die gezamenlijk aangesproken moet worden.
2. Een proces van schaamte en schuldbesef tegenover de Heere en tegenover elkaar zal door de generale synode aan de orde moeten worden gesteld.
3. Onze gezamenlijke verhouding tot God zal, in het licht van de heilige Schrift, de hoofdzaak moeten zijn die ons in de huidige impasse bezighoudt.
4. Het gesprek over het belijden van de kerk zou een onmisbare plaats moeten krijgen in kerkelijke vergaderingen, visitaties en andere kerkelijke ontmoetingen. Ook zou er intensief gesproken moeten worden over de prediking. Het is aan te bevelen om te onderzoeken hoe deze gesprekken vanuit de TUA mogelijk gefaciliteerd of begeleid kunnen worden.

7. Kerk van Christus en kerkverband tussen de kerkverbanden

In zijn tweede vraag vroeg de afgevaardigde naar de verhouding tussen het spreken over de ene kerk van Christus en de verschillende kerkverbanden. Hierover het volgende:

Er is één Kerk van Christus. De kerk is één. Toch is er verdeeldheid. Die verdeeldheid is reëel, niet maar schijn, omdat de eenheid van de kerk niet alleen iets geestelijks kan zijn ten koste van het zichtbare, het fysieke. Daarom kunnen we niet onder de schuld en de pijn van kerkelijke verdeeldheid uit met een beroep op geestelijke eenheid. Het is belangrijk in ons spreken over kerk en kerkverband de roeping tot eenheid niet te relativëren, noch de weerbarstige maar schuldige praktijk van de verdeeldheid te ontkennen.

In ons spreken over de CGK moeten we recht doen aan twee lijnen.

1. De CGK als kerk van Christus. We mogen niet over de CGK spreken als was het een verband van plaatselijke kerken op basis van menselijke factoren. Onze belijdenis (bijvoorbeeld NGB art. 28-30) verbiedt ons zo te denken. Te midden van gebrokenheid en in alle bescheidenheid moet gezien worden dat plaatselijke kerken ware kerken van Christus zijn. Dit straalt door naar het bovenplaatselijke. De bovenplaatselijke band rust in de gezamenlijke belijdenis aangaande het christelijk geloof, specifiek het gereformeerd belijden. De met de gezamenlijke belijdenis gegeven band reikt principieel veel verder dan op menselijke afspraken gebaseerde eenheid. De wijze waarop de CGK met elkaar omgaan, elkaar vasthouden, vermanen, bemoedigen en ondersteunen, richt zich naar wat we belijden over de Kerk als lichaam van Christus. Het besef Kerk van Christus te mogen zijn brengt met zich de hoge roeping om de eenheid met ieder te zoeken die van hetzelfde belijden is.
2. De CGK als kerkverband tussen andere kerkverbanden. De CGK zijn niet de *enige* ware kerk. De plaatselijke Christelijke Gereformeerde Kerken zijn niet de *enige* ware kerken. Wij

erkennen ook buiten ons verband van kerken ware kerken. Kerkelijke besluiten worden altijd genomen in het besef dat we maar een klein deel van het lichaam van Christus zijn. Dit besef maakt onrustig, schuldig en daarom bescheiden, en doet ons verder kijken dan ons eigen kerkverband.

In de belijdenis vinden we lijn 1. In onze kerkorde en in kerkelijke besluiten vinden we zowel lijn 1 als lijn 2. Onze kerkorde gaat enerzijds uit van de ene kerk van Christus, maar weet ook van andere kerken. Er zijn zelfs bepalingen hoe te handelen als een gemeente zou willen overgaan naar een ander verband. Daarnaast kennen we allerlei regelingen voor samenwerking. In de kerkorde en in kerkelijke documenten die gaan over het zoeken naar eenheid is binnen de CGK altijd op de principiële toonhoogte van onze belijdenis gesproken, terwijl tegelijk erkend werd dat de praktijk die van weerbarstige maar schuldige verdeeldheid is.

Wie alleen oog heeft voor de eerste lijn, loopt het gevaar de CGK als *enige* ware kerk te duiden en daarmee kerkelijke verdeeldheid te ontkennen: ieder is verplicht zich bij de ware kerk (lees: CGK) te voegen. Deze gedachte was ook binnen de CGK te vinden, zeker in de eerste helft van de twintigste eeuw. Later zijn we daar als kerken anders over gaan spreken, en zochten we naar eenheid met andere kerken van gereformeerd belijden, die ook als zodanig erkend werden.

Wie alleen oog heeft voor de tweede lijn en daarbij het verband van kerken vooral ziet als een menselijke keuze om samen te werken en elkaar te helpen, loopt het gevaar de kerkelijke verdeeldheid te relativeren. Dat er verschillende kerkverbanden naast elkaar bestaan is dan niet erg. Wij hebben elkaar gevonden, anderen hebben ook elkaar gevonden. Een overgang van kerken van het ene verband naar het andere is in dat geval geen illustratie van de gescheurdheid van het lichaam van Christus, omdat het kerkverband vooral als menselijk construct wordt gezien. De nadruk valt dan op de plaatselijke gemeenten en met wie plaatselijke gemeenten in samenwerking treden wordt van daaruit gerelativeerd. Daarbij hoort dat onderlinge kerkordelijke afspraken bij het fundament van het verband horen, of eigenlijk het fundament zijn. Bij niet naleven van de onderlinge afspraken is dan direct het meest fundamentele van onderlinge band in het geding. Als consequentie van deze eenzijdige

nadruk op het verband, waarbij het verband losgemaakt wordt van het belijden van de kerk als lichaam van Christus, haast tot de conclusie kunnen komen dat je uit elkaar zou kunnen gaan zonder dat er sprake is van een scheuring in de Kerk van Christus.

Wij kunnen alleen juist over de CGK te spreken als aan beide lijnen rechtgedaan wordt.⁵² De verhouding tussen beide – tussen kerk en kerkverband – is niet geheel op formule te brengen. Er blijft een zekere ambiguïteit. Dat is moeilijk als je naar een heldere conclusie wilt als het kerkelijk samenleven moeilijk geworden is. Het getuigt van wijsheid om toe te geven dat de huidige impasse in de kerken geen ‘oplossing’ kent, behalve die waarbij kerken met een afwijkende praktijk terugplooiën naar de kerkelijke besluiten. Als kerken dat niet willen, voorziet de kerkorde niet in een oplossing. Dat is lastig, maar wellicht ook goed. De kerkelijke verdeeldheid was ook geen oplossing.

Als we voluit recht willen doen aan lijn 1 is het onmogelijk om een kerk buiten verband te stellen of te verzoeken zich elders aan te gaan sluiten zolang het een ware kerk is en geen valse.

- 52 De CGK spraken zich daarover uit in *Zoeken naar kerkelijke eenheid*. Een paar punten uit dit rapport:
- Bovenlokaal kerk-zijn is een Bijbels en oudchristelijk gegeven, zonder dat dit de zelfstandigheid van de plaatselijke gemeente opheft of inperkt. Het kerkelijk samenleven op bovenplaatselijk niveau is een voluit geestelijke zaak.
 - Lokale eenheid met gemeenten binnen andere kerkverbanden behoort in principe niet op spanning te staan met bovenlokale, kerkverbandelijke eenheid. Het Bijbelse woord [koinonia] verdient in het denken over de verhouding tussen beide een sleutelrol. Het gaat om ‘gemeenschap met de Opperherder, en in Hem met elkaar’ (p. 20), waar men die eenheid vindt in trouw aan Gods Woord en de gereformeerde belijdenis. Het zoeken van ware eenheid is een heilige roeping voor de kerk van alle tijden en plaatsen, zowel op plaatselijk als op bovenplaatselijk niveau, en omvat niet alleen de geestelijke eenheid maar ook de zichtbare eenheid.
 - Een kerkverbandelijke afscheiden is alleen geoorloofd als de gehoorzaamheid aan Gods Woord geen andere mogelijkheid laat (‘Hier sta ik, ik kan niet anders’). Verdisconteer hierbij het onderscheid tussen Afscheiding en Doleantie, een noodzaak vs. een menselijk drijven.
 - In het denken over kerkelijke eenheid is het onderscheid tussen normatieve en niet-normatieve identiteit relevant. Niet het ‘eigene’ van een kerkverband, maar ‘dat wat van de Heere is’ is wezenlijk voor de eenheid van de kerk. Het is onze taak om die eenheid in wijsheid en geduld te zoeken, zonder daarbij onopgeefbare uitgangspunten uit het oog te verliezen.

Met het oog op lijn 2 (het kerkverband en zijn functioneren) is het heel moeilijk om een verband van kerken te zijn terwijl plaatselijke kerken op punten die de gezamenlijke kerken als principieel geduid hebben, een eigen koers te varen. Dat tast het vertrouwen aan, en gaat ook terug op het verlies aan vertrouwen. Het stelt voor de veelomvattende vraag hoe het kerkelijke leven nog gestalte kan krijgen als de hartelijke toezegging zich te voegen naar de besluiten van meerdere vergaderingen in het geding is. Het presbyteriaal-synodale stelsel staat onder grote druk. Tolereren kan gemakkelijk legitimeren worden.

Als een gemeentelid van een CGK overgaat naar een ander kerkverband (zonder dat verhuizing of afstand tot de kerk daar aanleiding toe geeft), of als een CGK-lid een CGK voorbijgaat om verder weg zich bij een andere CGK te voegen (perforatie van gemeentegrenzen) kijken we de kerkelijke gebrokenheid en schuld recht in het gezicht. We leggen ons erbij neer, maar wennen doet het als het goed is nooit. Hoe kan iemand het zich veroorloven een ware kerk voorbij te rijden en daar niet bij te willen horen? We zijn toch verplicht ons bij de ware kerk te voegen en dat houdt toch in dat we die niet voorbij kunnen gaan? Als een gemeentelid weggaat uit een gemeente en zich om redenen van voorkeur voegt bij een andere gemeente, is dat te verantwoorden zonder dat hij zich rekenschap geeft van de vraag of hij die gemeente achter mocht laten? Wij erkennen hier de gebrokenheid, die realiteit is, en kunnen daarom gemeenteleden die naar een andere gemeente vertrekken van harte Gods zegen toewensen en de hoop uitspreken dat we in de toekomst één zullen zijn met die kerk, als we dezelfde belijdenis van het christelijk geloof delen. Hetzelfde geldt voor een kerk die zich gaandeweg minder thuis voelt binnen de CGK en (eventueel) al met één been in een ander kerkverband staat. Als die kerk zou zeggen: we kunnen ons niet meer voegen binnen de kerkorde van de CGK, hoewel dat ons pijn doet omdat we dezelfde belijdenis delen, dan leggen we ons daarbij neer, buigen wij het hoofd en wensen we die gemeente Gods zegen in de hoop dat onze wegen in de toekomst weer bij elkaar komen. Het is gebrokenheid, gemengd met zorg over de reden van het vertrek: een ontwikkeling die we binnen de CGK een halt wilden toeroepen.

Anderzijds zal een kerkelijke vergadering nooit aan een kerk vragen maar te vertrekken. Dan zou er dankbaar gebruik gemaakt worden van de verdeeldheid. Dat doe je immers ook niet met gemeenteleden die moeite hebben met iets in de gemeente. De oplossing is niet vertrekken, maar samen biddend een weg zoeken voor Gods aangezicht. De gemeente sluit niemand buiten anders dan die zich door een verkeerde leer en zondig leven zelf buitensluit.

Die lijn zet zich vanuit de plaatselijke gemeente ook door naar het verband van kerken. Vanuit lijn 1 kan een kerk niet buiten verband geplaatst worden zo lang zij een ware kerk is. Vanuit lijn 2 moet gesteld worden dat een kerk haar plaats binnen het kerkverband heel moeilijk, zo niet onmogelijk maakt als zij zich niet voegt naar de beslissingen van meerdere vergaderingen. Want niet alleen functioneert het kerkverband in de praktijk dan heel moeilijk (of niet meer), ook het principe dat aan het presbyteriaal-synodale stelsel ten grondslag ligt namelijk dat gemeenten niet zelf een koers mogen en willen bepalen, maar aan elkaar gegeven zijn en gezamenlijk de weg van Christus zoeken, is in het geding.

De oplossing ligt voor de hand: alle gemeenten voegen zich (van harte, vanuit onderling vertrouwen en verlangen eenheid gestalte te geven) naar de praktijk zoals de CGK die hebben vastgesteld, zowel samenwerkingsgemeenten als CGK's die niet samenwerken of een samenwerkingsgemeente zijn. Eenheid en onderling vertrouwen worden hersteld, en vanuit die teruggevonden eenheid wordt gezocht naar eenheid met andere kerken. Dat is het wonder waar we om mogen bidden.

De situatie nu is anders. Niemand kan zich aan de nodige verootmoediging onttrekken. Het is niet goed dat kerken gezamenlijke besluiten negeren. Het is ook niet goed dat we zo ver uit elkaar gegroeid zijn, dat we elkaar wellicht reeds lang geleden innerlijk losgelaten hebben. Dat we elkaar op kerkelijke afspraken aanspreken, is principieel, maar kan ook verbloemen dat het echte inhoudelijke gesprek over Schrift, belijdenis en prediking gaandeweg uitgesleten of zelfs weggevalen is.

8. Conclusies

De hoofdstukken hierboven bevatten toepassingen op de actuele situatie. Die worden hier niet herhaald. Hier concentreren we ons op de kern alleen. Alle vragen die de synode op het bord van de commissie kerk-zijn legde, raken uiteindelijk de verhouding van kerk en kerkverband.

Uw commissie is van mening dat er geen eenvoudige ‘oplossing’ is, maar wel dat er een weg gewezen kan worden. De enige weg die, naar de overtuiging van uw commissie, recht doet aan het wonder en de principes van de kerk van Christus en aan de wijze waarop ons kerk-zijn principieel is vormgegeven, is gezamenlijk achteruit, gezamenlijk terug naar het fundament van ons kerk-zijn. In wilkeurige volgorde betekent dit twee dingen:

1. Samen kerk-zijn vraagt om een geestelijke houding. Deze geestelijke houding betekent dat we elkaar vertrouwen, liefhebben, dienen en opscherpen op basis van het gezamenlijk belijden waarop wij staan. De wijze waarop ons kerkelijke leven is vormgegeven (presbyteriaal-synodaal) gaat terug op principes die direct het wezen van de kerk raken. De eenheid is niet die van menselijke voorkeuren, maar een geschenk en een opdracht van de Heere. Gemeenten die besluiten en uitspraken van meerdere vergaderingen naast zich neerleggen (met welke achtergrond en verklaring ook, hoezeer daartoe gedrongen door de situatie waarin zij zich bevinden) en tegelijk stellen dat ze van harte onderdeel willen blijven uitmaken van de CGK spreken iets onmogelijks uit. De wijze waarop wij samen kerk-zijn veronderstelt en vraagt dat we de gezamenlijkheid niet loslaten. Toch een eigen koers varen als plaatselijke kerk kan niet anders gezien worden dan als het opzeggen van het vertrouwen in de wijze waarop we als kerken gezamenlijk de wil van de Heere zoeken. Er is geen goede weg uit de impasse als kerken die zich distantieren van kerkelijke besluiten dit blijven doen. Omdat in het varen van een eigen koers het vertrouwen in het verband van kerken opgezegd wordt, en omdat het strijdig is met de belofte zich te voegen naar besluiten van meerdere vergaderingen (wat eigen is

aan ons kerk-zijn), is het onontkoombaar om te spreken over zonde en de noodzaak van vermaning en bekering.

2. Tegelijk, en niet minder belangrijk, moeten we spreken over onze gezamenlijke zonde en schuld, en de noodzaak van vermaning en bekering van ons allen. Niemand kan voor de schuld van de impasse alleen naar de ander kijken. Dat kerken zich distantiëren van kerkelijke besluiten is niet los te zien van een gebrek aan vertrouwen waar we gezamenlijk schuld aan hebben. We laten elkaar vaak gemakkelijk los, wat blijkt uit een houding van onverschilligheid jegens elkaar. We vinden het moeilijk om het op punten met elkaar oneens te zijn terwijl we elkaar tegelijk in liefde vasthouden en dienen. Partijenschappen zijn ons niet vreemd. We nemen elkaar de maat in plaats van dat we werkelijk met elkaar meelevend. Waar vermaning nodig is, komt die niet altijd voort uit hartelijke betrokkenheid en bewogenheid. Kritiek hebben op elkaar zonder elkaar op te zoeken en te spreken, neerbuigend spreken over elkaar, ongeïnteresseerd zijn jegens elkaar, het stelt ons diep schuldig. Daarom kunnen we van gemeenten die zich distantiëren van kerkelijke besluiten niet vragen zich te verootmoedigen en terug te keren tot een geestelijke houding jegens het kerkverband, als we ons niet gezamenlijk tot in het stof verootmoedigen. Het vertrouwen kan niet hersteld worden als we de verantwoordelijkheid voor dat herstel alleen bij deze gemeenten neerleggen. De problemen die gemeenten ervaren mede wegens kerkelijk gestimuleerde samenwerking is niet alleen de verantwoordelijkheid van deze gemeenten, maar die van ons allen. Er zal begrip moeten zijn voor de historische gegroeidheid van de situatie zoals die nu is.

Een oplossing waarbij gemeenten zich zouden verwijderen uit het kerkverband, zou een oplossing zonder genade en zegen zijn, een wangetuigenis naar de wereld, een verlies voor Gods Koninkrijk, een zonde voor God en een gebruikmaken van kerkelijke verdeeldheid. Een oplossing waarbij we elkaar meer en meer loslaten op punten die naar overtuiging van de kerken (we spreken niet over een 'meerderheid' en over de 'synode' als we kerkelijke denken) principieel liggen, is niet anders dan het aanvaarden van geestelijke

verwijdering van elkaar, het ontkennen van het probleem, en het relativeren van de gezamenlijke belijdenis waarop wij staan.

Waar we om mogen en moeten bidden is nieuwe verbrokenheid van hart, nieuwe verwondering over Gods genade en over het Evangelie van zijn Zoon, diepgaande en open gesprekken over wat het is om te belijden dat Jezus Christus de Heere is, en van daaruit te zien wat het is dat ons werkelijk samenbindt. Als we elkaar door Gods genade mogen hervinden in die belijdenis, is het ook mogelijk om de band met elkaar te dienen door eensgezind Gods weg te zoeken voor de kerken, ook als die weg ons moeite kost. Niet voor niets gaan moeite en zegen in de Bijbel vaak hand in hand.